

Fejér Tamás

A fogarasi partikuláris iskola fejedelemség kori rektorai

A jelentősebb erdélyi református tanintézmények monografikus igényű feldolgozásai,¹ illetve diáknévsorai² már a kutatás rendelkezésére állnak, a kisebb partikuláris iskolákról azonban (kivéve a szászvárosit³) máig igen hiányos ismereteink vannak, néhányról pedig – köztük a fogarasi iskoláról – lényegében semmit nem tudunk. Alapvetően már ez indokoltá teszi a fogarasi rektoria fejedelemség kori történetének feltárását, mely iskolatörténeti hozadéka mellett egyidejűleg árnyaltabbá tenné a 17. századi Erdély művelődéstörténetéről kialakított képzületet.

A fogarasi református iskola történetéről lényegében egyetlen mozzanat vált közismertté a szakirodalomban, mégpedig Misztótfalusi Kis Miklós három évet tartó (1677. június–1680. június) ottani rektorsága. Az enyedi kollégiumból tanulmányai befejezése után a jó nevű fogarasi református skóla élére vélhetően őt a már gyermekségétől fogva gyámolító Horti István fogarasi elsőpap (1676–1684) támogatásával került. Pokoly József⁴ vagy Nagy Géza⁵ jól ismert feldolgozásaikban csupán futólag említik a fogarasi iskolát, de tekintettel munkáik jellegére másként nem is járhattak el. Az viszont bizonyos, hogy mindketten használták egykoron az egyházközségi levéltárban őrzött ún. Csengeri-féle anyakönyvet,⁶ amelybe a 17. század második felében

¹ Pl. P. Szathmáry Károly: *A Gyulafehérvár-Nagyenyedi Bethlen-Főtanoda története*. Nagy-Enyed 1868; Váró Ferenc: *Bethlen Gábor Kollégiuma*. Nagyenyed 1903; Gönczi Lajos: *A székelyudvarhelyi ev. ref. kollégium multja és jelene*. Történeti vázlat. Székely-Udvarhely 1895. (a következőkben: Gönczi: *Székelyudvarhelyi ref. koll.*); Koncz József: *A marosvásárhelyi evang. reform. kollégium története*. Marosvásárhelytől 1896. (Különlenyomat a Kollégium 1883–1888. és 1894/95. iskolai évi Értesítőiből – a következőkben: Koncz: *Marosvásárhelyi ref. koll.*); Török István: *A kolozsvári ev. ref. collegium története*. I–III. Kvár 1905.

² Török István: *A kolozsvári collegium tanulóinak névsora*. A kolozsvári ev. ref. collegium értesítője az 1905/1906. tanévről. Kolozsvár, 1906. Függelék, 1–94; Jakó Zsigmond–Juhász István: *Nagyenyedi diákok 1662–1848*. Buk. 1979. (a következőkben: Jakó–Juhász: *Nagyenyedi diákok*); *A Marosvásárhelyi Református Kollégium diáksága 1653–1848*. (Fontes Rerum Scholasticarum VI. Szerk. Keserű Bálint.) Bevezetéssel közzéteszi Tonk Sándor. Szeged 1994 (a következőkben: Tonk: *Marosvásárhelyi diákok*); *Székelyudvarhely református és katolikus diáksága 1670–1871*. (Fontes Rerum Scholasticarum VIII. Szerk. Font Zsuzsa.) Bevezetővel közzéteszi Albert Dávid. Szeged 2005 (a következőkben: Albert: *Székelyudvarhelyi diákok*) 9–219.

³ Dósa Dénes: *A Szászvárosi Ev. Ref. Kún-Kollégium története*. Szászváros 1897 (a következőkben: Dósa: *Szászvárosi ref. koll.*); Ósz Sándor Előd: *A szászvárosi református kollégium diáksága 1669–1848*. (Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 16.) Kvár 2006 (a következőkben: Ósz Előd: *Szászvárosi diákok*).

⁴ Pokoly József: *Az erdélyi református egyház története*. IV. Bp. 1905 (a következőkben: Pokoly IV.) 277, 283.

⁵ Nagy Géza: *Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből*. Bp. 1985. 117, 137; Uő: *A református egyház története 1608–1715*. Máriabesnyő–Gödöllő 2008. I. 340; II. 194–195.

⁶ Brassói Nemzeti Levéltár, Anyakönyvek, nr. 262. Fogaras II. 1816–1849. (a következőkben: BrNLT, Anyakönyvek, Fogaras II.) Megnevezését Pokolytól vettük át, aki a kézirat kapcsán megjegyzi, hogy: „Azért említettem a Csengeri nevet és a matrikulát, bár sok más egyéb is van benne, mert az egyházközségi levéltárában ezen jelzők mellett szerepel.” Lásd Pokoly József: *Az első magyar ref. presbyterium keletkezése és szervezete*. Protestáns Szemle 13/1901. 204.

bemásolták az iskolatörvényeket,⁷ illetve a matriculát,⁸ és megállapításait azok ismeretében tették.⁹ Minthogy a későbbiekben a Csengeri-féle matriculának „nyoma veszett”, a fogarasi iskola történetének két alapvető forrása 1992-ig nem került az iskolatörténeti kutatások látókörébe. Ekkor Gernot Nussbächer brassói levéltáros egy rövid cikket jelentetett meg a Neuer Weg hasábjain a fogarasi református iskolában tanult száz diákokról,¹⁰ de minthogy írása, pontosabban híradása nem szaklapban jelent meg, csaknem teljesen visszhang nélkül maradt. Érdeme kétségkívül, hogy felhívta a figyelmet erre az iskola- és művelődéstörténeti szempontból egyaránt jelentős diáknévsorra és iskolai rendszabályra. Binder Pál az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kézirattárában őrzött hagyatékának rendezése során került elő a Fogarasföldre vonatkozó anyagból az említett matricula másolatának kézirata, illetve gépelt változata,¹¹ melyet Binder minden bizonnyal közlésre készített elő, és melyre – megjegyzése szerint – Nussbächer levéltáros hívta fel a figyelmét. Tudomásunk szerint Binder nem tette közzé a diáknévsort, de az általa megadott levéltári jelzet a Brassói Nemzeti Levéltárba vezetett, ahol jelenleg is őrzik a Csengeri-féle anyakönyvet (a Pokoly, illetve Nagy Géza által is használt kézirat tehát nem semmisült meg, mint ahogyan azt Hermann István vélte egyik forrásközlésében.)¹² Nyilván csupán a névjegyzék, illetve az iskolatörvények alapján az intézményről megrajzolható kép korántsem teljes, de minthogy az egyházközségnek Kolozsvárt őrzött levéltára¹³ főként az iskola szervezete, a rektori járandóságok, a diákság számára biztosított ellátmányok s általában az iskola igazgatása tekintetében további anyagot tartalmaz, megnyugtatóan lehet tisztázni a fogarasi skóla fejedelemség kori történetét.

A következőkben csupán a fogarasi iskolamestereket és járandóságukat ismertetjük, a partikula működését, szervezetét, vonzáskörét, valamint az iskola diákságát – beleértve a létszám alakulását, származáshely szerinti megoszlását stb. – egy másik dolgozatban kívánjuk bemutatni. Az iskola kezdeteiről mindössze annyit említünk meg, hogy bár kutatásaink során nem találtunk arra vonatkozó adatot, mely szerint a középkor végi Fogarason valamilyen tanintézet működött volna, tekintettel azonban a település jelentőségére feltételeznünk kell egy a

⁷ Leges scholae Fogarasiae anno 1688. die 25. Augusti, tempore pastorum venerandorum, ut clarissimi ac multum celeberrimi viri domini Michaelis Roszgoni, itemque reverendi domini Michaelis Berekszászi, necnon rectoris pro tunc scholae eiusdem Davidis Miskólczi, libro ecclesiae orthodoxae Fogaras pro futura cautela introscriptae ab eodem scholae rectore. BrNLT, Anyakönyvek, Fogaras II. 466r–470v. (a következőkben: Leges scholae Fogarasiae)

⁸ Nomina studiosorum ab anno 1639. scholam hanc nostram salutantium, sic eiusdem scholae rectorum hoc ordine sequuntur... BrNLT, Anyakönyvek, Fogaras II. 471r–474r. (a következőkben: Nomina studiosorum)

⁹ Lásd az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltárában (a következőkben: ErdRefGylt) őrzött Pokoly–Nagy gyűjtemény 61. tételét: „1688–1840. Iskolai törvények a rektorok jegyzékével”. Sajnos ez az anyag jelenleg nem lelhető fel a gyűjteményben.

¹⁰ Gernot Nussbächer: *Sächsische Studenten in Fogarasch im 17. Jahrhundert*. Neuer Weg, 44. Jahrgang, Nr. 13292, 4. Aug. 1992.

¹¹ Erdélyi Múzeum-Egyesület Kézirattára, Binder Pál hagyatéka: Lexicon Transsylvanicum, C. Comitatus, Fogarasföldre.

¹² *Dokumentumok Pápa város és a pápai református egyház történetéhez*. Lapok Pápa történetéből 1997–1999. 143.

¹³ ErdRefGylt, Fogarasi református egyházközség levéltára (a következőkben: FogRefLt). Az erdélyi viszonyok között gazdagnak mondható egyházközségi levéltár 1973-ban került Kolozsvárra. Vö. Leltári kimutatás a fogarasi református egyházközség történelmi levéltár anyagáról, mely a Fötiszteletű Igazgatótanács 784/1973. 11. rendelkezése alapján átadatott a Kolozsvári Református Egyházkerület központi gyűjtőlevéltárának. Lásd még *Az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltárának ismertető leltára*. Összeállította Dáné Veronka–Sipos Gábor. (Erdélyi Református Levéltári Kiadványok 1.) Kvár 2002. 60.

plébániától függő, de a tanácsnak is alárendelt városi iskola meglétét, amely a mezővárosi polgárság igényeinek megfelelő, gyakorlatiasabb ismereteket adott.¹⁴ Tehát amikor a református iskola kezdeteiről beszélünk, bizonyára nem egy új intézmény alapítására, hanem egy korábban már működő, a reformáció újabb meg újabb hullámai során változó tanintézetnek a 17. század elejére ismét fölénybe kerülő többségi református közösség igényeinek megfelelő átszervezésére kell gondolnunk, de magát a folyamatot források hiányában nem tudjuk nyomon követni. Kedvezően hatott az iskola fejlődésére, hogy a fogarasi eklézsia Bethlen Gábor uralkodásától fogva a fejedelmek hathatós támogatását élvezte, Lorántffy Zsuzsanna és Bornemissza Anna fejedelemasszonyok pedig – Fogarasföldre uraiként – a partikulát és diákságát megkülönböztetett figyelemben részesítették.

A partikula tanárai

Mészáros István szavaival élve: „a református partikuláris iskola kulcsembere az anyaiskolából jövő iskolamester volt”.¹⁵ Minden bizonnyal döntő fontossággal bírt a partikula életében a rektor képzettsége, tanítói adottságai, általában személyisége és rátermettsége, ugyanis a tananyag összeállítása, az oktatási módszerek, a diákok tanulócsoportokba történő sorolása, a praecceptorok kiválasztása stb. tekintetében meglehetősen szabad mozgástérrel rendelkezett. A rektor oktatói tevékenységének színvonala tehát jelentősen befolyásolta a partikuláris iskola jó hírét-nevét és ebből fakadóan az illető tanintézmény látogatottságát is. Dankó Imre szerint a lelkészek felügyelete alá helyezett rektorok – legalábbis a debreceni kollégium partikulái esetében – működési idejük alatt nem csupán a diákság képzését látták el, hanem „a lelkipasztorkodáshoz szükséges gyakorlati, sőt elméleti tanulmányokat folytattak, tapasztalatokat szereztek”.¹⁶ Adatok hiányában csupán feltételezzük, hogy Dankó előbbi megállapítása – ha nem is minden vonatkozásában, de lényegét tekintve – érvényes a fogarasi rektorokra, valamint a rektor/lelkész közötti sokrétű kapcsolatviszonyra is.¹⁷ Ezt látszik megerősíteni Misztótfalusi példája, aki rektorkodása idején a fogarasi templomban gyakran prédikált,¹⁸ valamint praecentorként, azaz előlényeként törekedett a gyülekezetet a helyes énekléshez szoktatni.¹⁹ Az iskolamesternek az

¹⁴ A középkor végi városi-plébániái iskolákra lásd Mészáros István: *Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között*. Bp. 1981 (a következőkben: Mészáros: *Iskolaügy*) 131–169.

¹⁵ Uo. 373; A tanítók, iskolamesterek 1848 előtti helyzetére összefoglalóan lásd Benkő Samu: *A tanító sorsa Erdélyben 1848 előtt*. = Uő: *Sorsformáló értelem*. Művelődéstörténeti dolgozatok. Buk. 1971. 85–123.

¹⁶ Dankó Imre: *A kollégium partikularendszere*. = *A Debreceni Református Kollégium története*. (Szerk. Barcza József) Bp. 1988. (a következőkben: Dankó: *Partikularendszer*) 793; Lásd még a Geleji-kánonok XCIV. (De rectoribus scholarum), valamint XCV. artikulusát, amelyek az iskolamesterre vonatkozó rendelkezéseket tartalmaznak, vö. *Canones ecclesiastici ex veteribus qua Hungariensibus, qua Transilvaniensibus, in unum collecti...* Maros Vásárhelyiini 1842. 67–71.

¹⁷ A fogarasi lelkészek közül pl. Veresmarti Gáspár (1647–1650), Horti István (1676–1684), valamint Csengeri István (1663–1669) – előbbi kettő később püspök, utóbbi az enyedi kollégium teológiatanára lett – bizonyára rendelkeztek a rektorok (tovább)képzéséhez szükséges teológiai ismeretekkel.

¹⁸ „Volt az ideje, hogy prédikáltam is eleget, mégpedig úgy, hogy nagy reménységet concipiáltak felőlem... Hogy pedig len most másokban nagyobb foelicitast látok a prédikálásban, egy cseppnyire sem szégyenlem, mert tizen-nyolc esztendeje már, hogy arról teljességgel elfordítottam elmémet...” *Erdélyi féniks. Misztótfalusi Kis Miklós öröksége*. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közzéteszi Jakó Zsigmond. Buk. 1974. (a következőkben: Jakó: *Erdélyi féniks*) 181.

¹⁹ „Példának okáért, a zsolnároknak igaz nótáikat soha e nemzetség nem tudta... Bár csak a praecentorok tudnák igazán, mások azok után énekelnének. Mint én cselekedtem Fogarasban stricte premálván az éneklésben a kótákat.”

oktatói-nevelői tevékenységen kívül végezendő előbbi feladatköre – az egyházi hatóságok ama igyekezete mellett, hogy a lelkészi pályára készülõ ifjú közvetlenül megismerje, illetve részben gyakorolja azt a munkakört, amelyet késõbb magának kellett ellátnia – az egyháznak arra a hivatalos felfogására vezethetõ vissza, mely szerint a tanítóság egyházi feladatnak számított, a tanító pedig a pap alárendeltje volt, következésképpen a mesternek az istentiszteleten vagy temetésen is segédkeznie kellett. Az oktatás kizárólagosan egyházi jellegébõl fakadt, hogy a rektor mint persona ecclesiastica részese volt az egyházi személyeket megilletõ kiváltságoknak, azaz – többek között – mentes volt a katonáskodás²⁰ alól, egyházi bíróság joghatósága alá tartozott.

A fogarasi partikuláris iskola az ún. academica promotiók közé tartozott. Academica promotiónak nevezték azokat a jobban jövedelmezõ rektoriákat, ahová a kollégiumi tanulmányaikat befejezõ ifjak a külföldi tanulmányúthoz szükséges pénzösszeg összegyűjtése végett két-három évre rektorként mentek ki tanítani.²¹ Adatok hiányában sajnos nem tudtuk megállapítani a fogarasi rektoria akadémiái beneficiummá való nyilvánításának közelebbi időpontját, de talán nem járunk messze a valóságtól, ha ezt az 1640-es évekre tesszük, ekkor ugyanis mind Tiszabecsi Gáspár, mind iskolamester-utódja, Keresztúri András fogarasi működésük után peregrináltak – alighanem a rektorkodás idején összegyűjtött pénzen (következésképpen õk már azzal a feltétellel kerültek a fogarasi skóla élére, hogy képzésüket külföldi akadémiákon folytatják). Jóllehet adataink nincsenek, de a rektorok hivatalukat bizonyosan Fogarason is az eklézsiának a gyulafehérvári, a gyulafehérvári/enyedi vagy sárospataki/gyulafehérvári kollégiumba küldött kérése – esetenként valamely nagyobb tekintélynek örvendő fogarasi lelkész (pl. Horti István) közbenjárása –, illetve az intézmény jelölése alapján foglalták el²² (megjegyzendõ, hogy a nagyenyedi kollégium kurátoraitól a professzorok részére összeállított 1671. évi utasítás szerint a diákok – alumniumuk elvesztése, illetve a kollégiumból való kizárás terhe alatt – kötelesek voltak eleget tenni a vocatióknak, ha a járandóságokat mind a kurátorok, mind a tanárok megfelelõnek vélték).²³ Csak sajnálhatjuk, hogy egyetlen 17. századi rektorkérõ levelet sem sikerült találnunk, azok alapján ugyanis többet megtudtunk volna a rektorfogadás

Uo. 268–269. Lásd még Dézsi Lajos: *Magyar író és könyvnyomtató a XVII. században. I. Misztótfalusi Kis Miklós (1650–1702)*. Bp. 1899. (a következõkben: Dézsi: *Misztótfalusi*) 27.

²⁰ *Approbata constitutiók. = 1540–1848. évi erdélyi törvények.* (Magyar Törvénytár 1000–1895). Fordították és utalásokkal ellátták Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen. Bp. 1900. I. rész, VI. cím, I. cikkely.

²¹ Dankó: *Partikularendszer 776–777*. Általában a gazdagabb mezõvárosok rektori állását tartották fenn a tanulmányaikat akadémiákon folytatni szándékozók részére, pl. a dézsi iskolát, vö. Herepei János: *A dézsi református iskola XVII és XVIII. századbeli igazgatói és tanítói*. Erdélyi Múzeum 46/1941. 215–234. (a következõkben: Herepei: *Dézi ref. iskola*), a bánffyhungyadi iskolát, vö. Sebestyén Kálmán: *Kalotaszeg népoktatása a XV. századtól 1848-ig. = Művelődéstörténeti tanulmányok* (Szerk. Csetri Elek, Jakó Zsigmond, Tonk Sándor.) Buk. 1979. (a következõkben: Sebestyén: *Kalotaszeg népoktatása*) 140–141.

²² Dankó: *Partikularendszer 794.*; Jakó–Juhász: *Nagyenyedi diákok* 21. Az egyházközség levéltárában csupán a 18. század második felérõl maradt meg néhány olyan levél, amellyel a nagyenyedi vagy marosvásárhelyi kollégium megküldi jelölését a fogarasi iskolának (vö. FogRefLt, Fasc. XLV. nr. 361.), de lényegüket tekintve alighanem a korábbiak is hasonlóak voltak.

²³ „Sõt az mely deákoknak valami vocatioja leszen, vagy az collegiumbeli praeceptorságra, vagy az collegiumon kívül akármire, ha az professorok s curatorok itéleti szerént mind az arratio, mind az fizetés illendõnek találtatik: tartozzék subealni sub poena privationis alumnii et proscriptiois ex collegio. Ha penig refractarie csak elmenyen, transcribaltassék az neve az más, vallásunkon levõ scholákban, hogy ott is ne recipialtassék sohult, nevezet szerint az enyedi collegium s az kolosvári igen szép atyafiságos correspondentiát tartsanak, sõt az debreceni s pataki scholákkal is az mennyire lehet.” Lásd *Protestáns Közlöny* 16/1886. 65. (Koncz József közlése)

körülményeiről, de az bizonyos, hogy academica promotio mivolta mélyen rányomta bélyegét részint a Fogarasra hozott iskolamesterek kiválasztására, részint az ezek által folytatott oktatási tevékenységre. A fogarasi partikuláris iskolát tehát valamelyik itthoni kollégiumban végzett rektorok irányították, akik közül két vagy három év után többen jóhírű akadémiákra távoztak tanulmányaik befejezéséért. Az iskolarektorság következképpen a papságra készülő ifjak részére tulajdonképpen ideiglenes, átmeneti státust jelentett. Mályusz Elemér úgy véli, hogy a protestáns egyházak leendő lelkészei a tanítóskodással lényegében „Luther követelményének tettek eleget, amely szerint a leendő papnak, felszentelése előtt, gyermekek oktatásával kell foglalkoznia. Azok, akik számára a tanítótság így előkészületet jelentett a papi pályára, a kollégiumok jó diákjai közül kerültek ki.”²⁴

Az iskola történetére vonatkozó források szűkössége miatt úgy véljük, hogy a rektorok pályájának követése, pontosabban az egyes életutak vizsgálatából levonható következtetések némi segítséget nyújtanak az intézmény fejlődésének megrajzolásában.²⁵ Névsorunk nem teljes, és helyenként bizonyára pontosításra szorul – egyesekről ugyanis a pusztán néven kívül egyéb adatot nem sikerült találnunk –, de mindezek ellenére olyan megbízható alapot nyújt, amelyre a későbbiekben lehet építkezni. Vizsgálódásunkkal egyidejűleg a részben külföldi, részben hazai iskolázottságú papi-tanítói rendnek a fejedelemség kori társadalmi- és művelődési életben játszott szerepének jobb megismeréséhez kívánunk hozzájárulni.

Összeállításunk során a matriculán kívül igen nagy haszonnal forgattuk a nagyenyedi és sárospataki diáknévsorokat,²⁶ valamint Rétyi Péter naplóját,²⁷ melyekben – a matriculához képest – újabb iskolamesterek neveire bukkantunk. Az alábbiakban tehát adjuk az iskolamesterek névsorát, fogarasi működésük idejét, illetőleg életrajzuk vázlatát.²⁸

1. *Laskói Csókás Péter (1578 előtt)* Bár fogarasi iskolamesterségét csupán Bod Péter említi („Ez a Laskai még Kolosvári tanuló deák korában nagy reménséget mutató ifjú volt, amellyet öregbített a Fagarasi Oskolának igazgatására vitetvén.”),²⁹ de az ottani reformátusság-

²⁴ *A türelmi rendelet. II. József és a magyar protestantizmus.* Bp. 1939. 52.

²⁵ Herepei több ilyen jellegű kísérletet is tett: Herepei: *Dési ref. iskola; A bánffihunyadi iskola régi mesterei.* = *Uő. Művelődési törekvések a század második felében.* (Adattár XVII. századi Szellemi Mozgalmaink Történetéhez III. Szerk. Keserű Bálint). Bp.–Szeged 1971. (a következőkben: Herepei III.) 350–356; *A gyalui iskola régi mesterei.* Erdélyi Múzeum 52/1947. 30–41.

²⁶ Hörcsik Richard: *A sárospataki református kollégium diákjai 1617–1777.* Sárospatak 1998. (a továbbiakban: Hörcsik: *Sárospataki diákok*)

²⁷ *Rétyi Péter naplója.* Előszóval és magyarázó jegyzetekkel közléteszi Maria Ursuțiu. Buk. 1983. (a következőkben: Rétyi Péter)

²⁸ A rövid életrajzok összeállításában mintaként a Szabó Miklós és Tonk Sándor által szerkesztett adattárat tekintettük (*Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700.* [Fontes Rerum Scholasticarum IV. Szerk. Keserű Bálint]. Szeged, 1992. – a következőkben: Szabó–Tonk: *Egyetemjárás*), a legtöbbet ezt is használtuk. Úgyszintén nagy haszonnal forgattuk Herepei adattárait, illetve a Zoványi-féle protestáns lexikont (Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon.* 3. Javított és bővített kiadás. Szerk. Ladányi Sándor. Bp. 1977. – a következőkben: Zoványi: *Lexikon*). Itt említjük meg, hogy a rektorok névsorát 1704-ig állítottuk össze, ugyanis a Rákóczi-féle szabadságharc idején – miután 1704–1705-ben Fogarast két alkalommal is felégették (lásd a 187–188. jegyzeteket) – az iskola megszűnt működni. 1712-től viszont az intézmény ismét megnyitotta kapuit, bár egyelőre kevés diákkal. Legalábbis erről tanúskodik a szabadságharc utáni első iskolamester, Almási István nevéhez fűzött megjegyzés: „Anno 1712. Rector scholae clarissimus ac doctissimus dominus Stephanus Almasi, cuius studiosi nulli, discipuli pauci propter desolationem loci.” Vö. BrNLT, Anyakönyvek, Fogaras II. 474v.

²⁹ Bod Péter: *Smirnai Szent Polikárpus.* Enyed 1766. (a következőkben: Bod: *Polikárpus*) 40.

gal később is fenntartott kapcsolatára utaló adatok alapján valószínűnek tartjuk rektorkodását. Fogarasi működésére minden bizonnyal kolozsvári és gyulafehérvári tanulmányai után, valamint első peregrinációja, azaz az 1578 előtti években került sor, ugyanis a későbbiekben már jól nyomon követhető pályája. 1578-ban Wittenbergben találjuk, 1580-ban viszont már a marosvásárhelyi iskola rektoraként tűnik fel. A *Speculum exilii et indigentiae nostrae...* címmel 1581-ben Brassóban kiadott,³⁰ illetve Petrichevich Horvát Kozma fogarasi várkapitánynak ajánlott munkájának Fogarason, 1581 októberében kelt ajánlását mint „Petrus Lascovius de Barovia, pastor ecclesiae Fogarasinae designatus” írta alá. Ez még nem bizonyítja, hogy Laskói ténylegesen lelkészkedett Fogarason, de mindenképpen arra enged következtetni, hogy Laskóit az ottani egyházközség – alighanem tekintettel korábbi rektorkodására is – meghívta lelkésznek, és egy ideig Fogarason tartózkodott. Emellett szól az is, hogy fenti munkáját Petrichevich fogarasi várkapitánynak (1573–1588) ajánlotta, valamint az is, hogy ugyanazon munkájában a mű üdvözlésére írt versek szerzői között megjelenik „Joannes Herchegzeo[lósi], ludirector scholae Vasarhelinae successor”³¹ azaz Laskói utódja a vásárhelyi iskola élén. 1581–1585 között ismét, két alkalommal is külföldre ment, megfordult Wittenbergben, Genfben, Itáliában és Franciaországban. Hazatérte után Gyulafehérváron lett lelkész. 1587. október 4. előtt halt meg.³² Több munka szerzője, Calepinus 1585-ben megjelent, magyar nyelven is kiegészített szótárának munkatársa. Az 1585-ben kiadott *De homine...* című munkájának előszavában közzétette a Wittenbergben tanult magyar diákok névsorát, melyet az első magyar peregrinációtörténeti munkaként tartunk számon.³³

2. *Alvinczi Péter (1604)* Iskolamesterségét Szádeczky Lajos említi az „A. D. 1604. 24. Junii Regestrum seu Cathalogus oppidi Fogaras” című, akkor a városi levéltárban őrzött forrás alapján.³⁴ A 17. század elején működő Alvinczi Péterről, Pázmány hitvitázó ellenfeléről tudjuk, hogy 1601 közepétől 1603 közepéig a debreceni iskola rektora, 1604 február végétől Váradon lelkész, illetve a bihari egyházmegye esperese, 1605 márciusától 1606 végéig pedig Bocskai közvetlen környezetében tartózkodott, annak udvari papja volt.³⁵ A szakirodalom tehát Alvinczi pályájának 1604. évi fogarasi állomásáról nem tud, s azt mi sem tartjuk lehetséges-

³⁰ *Régi Magyar Könyvtár.* Szerk. Szabó Károly–Hellebrant Árpád. II–III. Bp. 1885–1898. (a következőkben: RMK) II. 163. sz.; *Régi Magyarországi Nyomtatványok.* I. 1473–1600. Szerk. Borsa Gedeon et alii; III. 1636–1655. (Szerk. Heltai János.) Bp. 1971–2000. (a következőkben: RMNy) I. 483. sz.

³¹ RMNy I. 483. sz.

³² Halála évének megállapítására lásd *Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei 1222–1599.* (Erdélyi Történelmi Adatok VIII. 1. Szerk. Jakó Zsigmond.) Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közzéteszi Bogdándi Zsolt–Gálfai Emőke. Kvár 2006. 520. sz., 594. sz.

³³ Bod Péter: *Magyar Athenas.* = *Magyar Athenas.* Válogatta, sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az utószót írta Torda István. Bp. 1982. 357–358; Koncez: *Marosvásárhelyi ref. koll.* 10–15; Zoványi: *Lexikon* 363–364; Balázs László: *Laskai Csókás Péter „De Homine” című művének előszavából = Studia et Acta Ecclesiastica.* III. Bp. 1973. 1007–1015; Szabó–Tonk: *Egyetemjárás* 2294. sz.; H. Hubert Gabriella: *Laskai Csókás Péter peregrináció-elmélete 1581-ből. = Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon.* (Szerk. Békési Imre–Jankovics József–Kósa László–Nyerges Judit) Bp.–Szeged, 1993. II. 549–555.

³⁴ „Chürez (Csűrész) Mihály bíróságában és Alvinczi Péter iskolamestersége alatt kezdődik a könyv s Fogaras városának belső történetére tanulságos feljegyzéseket tartalmaz, többnyire magyarul, itt-ott latinul.” Vö. Szádeczky Lajos: *Fogarasi történeti emlékek.* Erdélyi Múzeum 9/1892. V. (közlemény) 615. Sajnos Fogaras város levéltára jelenleg nem kutatható, az adatot tehát nem tudtuk ellenőrizni.

³⁵ Alvinczire lásd pl. Benda Kálmán: *Alvinczi Péter kassai prédikátor történeti följegyzései 1598–1622.* A Rádáy Gyűjtemény Évkönyve. Bp. 1956. 5–26.; Heltai János: *Alvinczi Péter és a heidelbergi peregrinusok.* (Humanizmus és Reformáció 21. Szerk. Jankovics József.) Bp. 1994. 95–107.

nek. Minden valószínűség szerint arról az Alvinci Péter deákról van szó, aki a későbbiekben fogarasi lakosként több alkalommal is feltűnik a forrásokban: 1610-ben³⁶ és 1617-ben³⁷ egy a piactér közelében fekvő ház birtokosaként említik, 1613-ban pedig bizonyos iktatás végrehajtására kijelölt fogarasi nemesek között tűnik fel.³⁸ Tanulmányairól, életpályájáról semmit nem tudunk felderíteni.

3. *Szerencsi János (?–1639 v. 1640)* Rektorságát csupán a naplóíró Rétyi Péter említi („Fogarásban Szenczi János és Szerencsi János becsületes férfiak voltak tanítómestereim...³⁹”), adatának hitelességében viszont nincs okunk kételkedni. Feltehetően Szerencsi már távozóban volt, amikor Rétyi 1639 júliusában Fogarasra érkezett,⁴⁰ a szintén 1639. esztendővel kezdődő matriculában pedig csak az újonnan érkezett Szenci nevét jegyezték fel. Vezetékneve a Zemplén vármegyei Szerencset jelöli meg származási helyként, fogarasi jelenlétét – egyebek mellett – talán az is magyarázza, hogy ekkor mind Szerencs,⁴¹ mind Fogaras Rákóczi-birtok volt. Életéről további adatokat nem tudunk felderíteni.

4. *Szenci [Molnár] János (1639⁴²–1640–[1644?])* 1612-ben született Marburgban Szenci Molnár Albert és Ferinari Kunigunda fiaként. Iskoláit Németországban kezdte, majd 1625-től Kassán, Kolozsváron és – legkésőbb 1634-től⁴³ peregrinálásáig – Gyulafehérvárt folytatta. I. Rákóczi György alumnusaként indult külföldi tanulmányútra, melynek során 1638 februárjában megfordult Londonban, minthogy a Formula Sinceritatis aláírói között megtaláljuk az ő nevét is, majd ugyanazon esztendő májusától Leidenben és Franekerben, 1639-ben pedig ismét Leidenben tartózkodott.⁴⁴ Hazatérte után a fogarasi iskola vezetésével bízták meg, majd Szászvárosra került, ahol rektori vagy papi tisztet töltött be, ezután pedig Kolozsváron a református szászok lelkipásztoraként működött.⁴⁵ Bár halálának időpontját a szakirodalom 1646-ra teszi, ez az adat – úgy tűnik – helyesbítésre szorul. Ugyanis Szenci possessori bejegyzése Alvinc, 1648. évi kelettel feltűnik Kálvinnak a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárban őrzött Institutiója 1576. évi lausanne-i kiadásán,⁴⁶ 1658. február 13-án pedig Basirius Izsák (1607–1676) gyulafehérvári tanárhoz intézett Alvincről levelet, mely szerint őt azért nem tudta

³⁶ „... totalem et integrum fundum in oppido Fogaras vicinitatibusque domus Petri Alvinci ab una, ac fori eiusdem oppidi partibus ab alia...” Magyar Országos Levéltár, F 1: 9. VI. Liber Regius Gabrieli Báthori. p. 481.

³⁷ FogRefLt, I. b/10. Fogaras egyházközség lakóinak névjegyzéke 1595–1833. 21r.

³⁸ Lukács Antal: *Documente Făgărașene*. I (1486–1630). Buc. 2004. 182.

³⁹ Rétyi Péter 29, 32.

⁴⁰ Uo. 29.

⁴¹ Makkai László: *I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631–1648)*. Bp. 1954. 10–12, 85–97.

⁴² „Anno domini praedicto [1639] Johannes Szenczi ad officium rectoratus in scholam Fogarasiensem introductus est.” Vö. *Nomina studiosorum* 471r.

⁴³ Ósz Sándor Előd: *Szenci Molnár Albert és Szenci Molnár János Kálvin-kötetei, Kálvin-levelei*. Református Szemle 102/2009. (a következőkben: Ósz Előd: *Szenci M. Albert*) 753.

⁴⁴ Simon Melinda: *Egy XVII. századi erdélyi értelmiségi család könyvműveltsége*. Magyar Könyvszemle 114/1998. 7–9.

⁴⁵ Herepei János: *Polgári irodalmi és kulturális törekvések a század első felében*. (Adattár XVII. századi Szellemi Mozgalmaink Történetéhez I. Szerk. Keserű Bálint). Bp.–Szeged 1965. (a következőkben: Herepei I.) 424–434; Uő: *A Házsongárdi temető régi sírkövei*. Adatok Kolozsvár művelődéstörténetéhez. (Sajtó alá rendezte Balassa Iván–Herner János–Keserű Bálint.) Bp. 1988. 240–243; Szabó-Tonk: *Egyetemjárás 1222. sz.*; Bózzay Réka–Ladányi Sándor: *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918*. (Magyarországi Diákok Egyetemjárása Az Újkorban 15. Szerk. Szógi László). Bp. 2007. (a következőkben: Bózzay–Ladányi) 131. sz., 2616. sz. Lásd még *Szenci Molnár Albert naplója*. Közéleti Szabó András. Bp. 2003. 85, 222.

⁴⁶ Ósz Előd: *Szenci M. Albert* 754.

megkeresni, mert „német házaspárt kellett esketnie”.⁴⁷ Mi több, az Erdélyből 1661-ben távozó Basirius itt maradt javainak jegyzéke, amely Molnár Jánosnak visszaadandó, bizonyos – Kálvin és más főreformátorok leveleit tartalmazó – kolligátumról is említést tesz, arra enged következtetni, hogy Szenci még az 1658 utáni években is életben volt.⁴⁸ A fenti adatokból egyidejűleg arra is fény derül, hogy pályájának kolozsvári első állomása után Szenci Alvincre került lelkésznek, ahol még 1658-ban is működött. Valamikor ezután tért vissza Kolozsvárra, és itt is halt meg, ugyanis sírköve (melynek közzétett felirata az 1646. esztendő tünteti fel halála időpontjául) 1910 körül még állt a Házsongárdban.

5. *Lázári János (1644–?)*⁴⁹ Hermányi Dienes József Lázarit előbb Rozgonyi Sutor János enyedi lelkész (1640–1650) káplánjaként,⁵⁰ később marosszentkirályi lelkészként (1655) említi.⁵¹ Hermányi adatait azonban óvatosan kell kezelni, pl. Rozgonyi csak 1648 májusától lett lelkész és esperes Enyeden, ahol még 1654-ben is működött.⁵²

6. *Tiszabecsi Gáspár (1644 után – 1649 előtt)* 1625-ben vagy 1626-ban született Erdélyben. Bod Péter szerint Gyulafehérvárt tanult,⁵³ és feltehetően itteni tanulmányai befejeztével került a fogarasi iskola élére. 1650-ben Franekerben és Leidenben, 1652-ben Utrechtben, 1653-ban Oxfordban, 1654-ben pedig ismét Leidenben találjuk. Hazatérte után lelkész 1657-ben Rettegen, 1664-ben Széken, ahol a következő esztendőől a széki egyházmegye esperese is,⁵⁴ 1673-ban pedig megválasztották református püspöknek, mely tisztségét 1679. április 1-jén, Széken bekövetkezett haláláig viselte.⁵⁵ Tiszabecsi nyitja meg ama négy iskolamester sorát, akik nevét Uzoni Miklós, a fogarasi eklézsia kurátora a diáknévsor bemásolása (1688) után – vélhetően időrendben – jegyezte be a matricula egyik lapjára azzal a megjegyzéssel, hogy mindannyiukat ismerte.⁵⁶

⁴⁷ Beke Antal: *Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt.* (III. füzet) Bp. 1896. 1605. sz. (A levél eredetije az erdélyi káptalannak a Bathyanéumban őrzött magánlevéltárában X. doboz, nr. 33 jelzet alatt található.)

⁴⁸ *Erdélyi könyvesházak III. 1563–1757.* Sajtó alá rendezte Monok István–Németh Noémi–Varga András. (Adattár XVI–XVIII. századi Szellemi Mozgalmaink Történetéhez 16/3. Szerk. Keserű Bálint.) Szeged 1994. 185–186; Ősz Előd: *Szenci M. Albert* 751.

⁴⁹ „Johannes Lázári in scholam Fogarasiensem ad idem officium duce deo anno 1644 introductus.” Vö. *Nomina studiosorum* 471r.

⁵⁰ *Hermányi Dienes József szépprózai munkái.* (Régi Magyar Prózai Emlékek 9. Szerk. Tarnai Andor.) Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta S. Sárdi Margit. Bp. 1992. (a következőkben: Hermányi) 105; Musnai László: *Aiud–Nagyenyed és református egyháza.* Aiud–Nagyenyed 1936. (a következőkben: Musnai: *Nagyenyed ref. egyháza*) 90.

⁵¹ Hermányi 46.

⁵² Tonk Sándor: *Rozgonyi Sutor (Varga) János.* = *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum.* Tom. X–XI. Szeged 1971. 73–77. (Különnyomat: Irodalomtörténeti Dolgozatok 72. Szeged 1972. – a következőkben: Tonk: *Rozgonyi*) 76.

⁵³ Bod: *Polikárpus* 105.

⁵⁴ ErdRefGylt, Széki református egyházmegye levéltára, Partialis synodusok jegyzőkönyve I. 1622–1726. 96–97. 1679 júniusában már Széki V. Mihály tünik fel a széki egyházmegye espereseként. Uo. 139.

⁵⁵ Bod: *Polikárpus* 105–109; Herepei III. 90–96; Zoványi: *Lexikon* 639; Szabó–Tonk: *Egyetemjárás* 617. sz.; Bozzay–Ladányi 291. sz. 2726. sz.

⁵⁶ „Voltak meg Uzoni Miklos előtt oskola mesterek, kik itt fel nem irattak, ezek: mindjart előttem Baratosi Istvan, azelőtt Gecse Péter, azelőtt Kereszturi András, azelőtt Tiszabecsi Gáspár, ki püspök es vala, azelőtt lehetett Lázári János, kit én nem ismertem. Nicolaus Uzoni manu propria.” Más kézzel: „Rectores scholae: Gaspar Tiszabetsi, Andreas Kereszturi, Petrus Gerte[!], Stephanus Baratosi.” Vö. *Nomina studiosorum* 471v. Mínthogy Uzoni rektorelődeinek csupán a névsorát jegyezte fel, fogarasi működésük pontos idejét nem tudtuk megállapítani.

7. *Keresztúri András (1644 után – 1649 előtt)* 1624 körül született. 1649-ben Franekerben és Groningenben, 1653-ban pedig Utrechtben találjuk.⁵⁷ Fogarasi iskolamesterségére, melyről Uzoni Miklós említett bejegyzéséből értesülünk, bizonyosan 1649. évi peregrinációja előtt került sor. Itteni működését bizonyítja az is, hogy 1650-ben Franekerben megjelent disputációját többek között Veresmarti Mihály (helyesen Gáspár) fogarasi papnak (1647–1650), valamint Lészai István és Dávid János fogarasi előjáróknak ajánlotta,⁵⁸ akik – alighanem tekintettel fogarasi működésére – támogatták külföldi tanulmányait.

8. *Gecse Péter (1649 után – 1652 előtt)* Iskolamesterségét Uzoni Miklós említi. Életéről semmit nem tudunk felderíteni, de bizonyára domidoctus értelmiségi, minthogy nevét az erdélyi és magyarországi akadémikák adattáraiban nem találtuk meg.

9. *Barátosi István (1649 után – 1652 előtt)* Életére vonatkozóan egyetlen adatot sem találtunk. Vezetékneve az orbaiszéki Barátost jelöli meg származási helyként, s mivel rektor-elődjéhez hasonlóan az ő nevét sem leltük fel a külföldön tanultak között, itthoni képzsűnek minősíthetjük. Fogarasi működését Uzoni Miklós említi.

10. *Uzoni Miklós (1652. június 9.⁵⁹ – 1654. június 11.)* 1629-ben született, ugyanis a sárkányi dézsma kapcsán 1674-ben tartott vallatáskor 45 évesnek mondta magát.⁶⁰ Iskolamestersége lejártával világi pályára lépett, és jelentős hivatali karriert futott be. Legalábbis övele azonosítjuk azt az Uzoni Miklós deákot (litteratus), aki 1662 decemberében a fogarasföldi felső szék nótáriusi teendőit látta el,⁶¹ 1671-től uradalmi exactor,⁶² azaz az udvarbírákat ellenőrző, számadásaitak felülvizsgáló tisztséget töltötte be, 1686-ban pedig kincstári számvevőként említik.⁶³ Ezzel egyidejűleg az eklézsia igazgatásában is jelentős szerepet vállalt, minthogy 1663-tól az egyháztanács tagjaként (inspector) tűnik fel,⁶⁴ 1679-től⁶⁵ – minden valószínűség szerint – 1695 végéig⁶⁶ pedig kurátor volt. Bizonyosan utóbbi minőségében vette kézbe az „eklézsia könyvét”, és jegyezte be kiegészítésül a matricula egyik lapjára az előtte működő négy iskolamester nevét. 1696 júliusában az egyházközségi számadásokban már néhaiként említik.⁶⁷ 1656-ban

⁵⁷ Szabó-Tonk: *Egyetemjárás* 144. sz.; Bozzay-Ladányi 275. sz., 1310. sz., 2152. sz.

⁵⁸ RMK III. 1746. sz.; Herepei I. 300–301.

⁵⁹ „Nicolaus Uzoni duce deo et auspice Christo anno domini 1652. die 9. Iunii in scholam Fogaras ad officium rectoratus introductus est.” Vö. *Nomina studiosorum* 471v.

⁶⁰ „Testis Fogarasban lako Uzoni Miklos annorum 45.” *Urbariile Țării Făgărașului*. I–II. 1601–1680. Editate de David Prodan cu Liviu Ursuțiu și Maria Ursuțiu. Buc. 1970–1976. (a következőkben: Prodan: *Urbarii*) I. 580. Lásd még uo. 573, 661.

⁶¹ „...Nicolaus Litteratus Uzoni, iuratus sedis eiusdem iudicariae notarius...” Vö. *FogRefLt*, Fasc. I. nr. 5.

⁶² Rétyi Péter 82; Prodan: *Urbarii* II. 486. Tudjuk, hogy 1678-ban is exactorként működött, uo. 886.

⁶³ Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormányzata 1540–1690*. Bp. 1980. (a következőkben: Trócsányi: *Központi kormányzat*) 333.

⁶⁴ Vö. *FogRefLt*, Fasc. I. nr. 31.

⁶⁵ Lásd a 233. jegyzetet.

⁶⁶ Sajnos az egyházközségnek az 1694. és 1695. évi számadásai zavarosak. Bizonyos, hogy 1694 októberében még kurátor („Revisum et extradatum die 5. Octobris 1694. per ecclesiae curatorem Nicolaum Uzoni manu propria.” Vö. *FogRefLt*, Fasc. XXXII. nr. 328. Fogarasi praedicator uraim, schola mester, kantor es harangozo fizetésekre rendeltett pénznek fel szedéséről valo regestrum pro anno 1694), a számadások viszont arra engednek következtetni, hogy a tisztséget legkésőbb 1695 novemberéig viselte. (Uo. Fasc. XLII. nr. 356.)

⁶⁷ „1696. die 26. Iulii. Fő curator üdvözült Uzoni Miklos uram eő kegyelme az ecclesia penziben adott volt az föld szüksegere portioiban bizonyos számú penzt, mely penzben Also Arpasson lako Istvan deak administralt kezünk ala zlotat nro. 25, fac. fl. 26, 25.” Uo. Fasc. XLII. nr. 356.

vette feleségül Lészai Juditot,⁶⁸ akitől két fia és egy leánya, második feleségétől, Máriától⁶⁹ pedig nyolc gyermeke született. Kurátorsága idejéből maradtak meg azok a kimutatások, számadások, illetve más jellegű feljegyzések, amelyeket a Rétyi Péter naplójaként ismert kéziratba vezetett be, miután a diarium a naplóíró 1674 augusztusában bekövetkezett halála után az ő tulajdonába ment át.⁷⁰

11. *Remetei K. Mihály (1654. június 11.⁷¹ – 1655. június 9.)* Életéről, tanulmányairól nem sikerült adatokat találni. Alighanem valamelyik erdélyi Remete nevű településről származik, s itthoni képzésű, hiszen az ő neve sem jelenik meg a külföldi egyetemjártak között.

12. *Királyhelmecei János (1655. június 9.⁷² – 1656. június)* Talán a Zemplén vármegyei Királyhelmecekről érkezett Erdélybe. Életéről semmit nem tudtunk felderíteni.⁷³

13. *Szerdahelyi János (1656. június⁷⁴ – 1660)* Azzal a Szerdahelyi P. Jánossal azonosítottuk, akinek neve feltűnik a vizsgázók nevei között egy, 1651-ben Gyulafehérváron megjelent – református teológiai vizsgatételeket tartalmazó – kiadvány utolsó lapján.⁷⁵ A vizsgatételeket 1651 második felében vitatták meg a gyulafehérvári főiskolán Bisterfeld elnöklete alatt. Szerdahelyi tehát tanult Gyulafehérváron, ahol a senior tisztelet is viselte. Kollégiumi tanulmányai végeztével kerülhetett a fogarasi iskola élére, melyet 1660-ig vezetett.⁷⁶ Rektori tiszteből ugyanazon esztendőben másodpapságra választották.⁷⁷ Fogarason halt meg 1670. március 4-én, és temették el március 6-án. („Annus 1670. die 4 Martii estvéli vecsernyén az cathedraban

⁶⁸ Rétyi Péter 38. Lészai Judit 1668 márciusában halt meg, uo. 71. Gyermekeik: Mária (szül. 1657. ápril. 21. Uo. 39), János (ker. 1663. márc. 20., vö. Brassói Nemzeti Levéltár, Anyakönyvek, nr. 261. Fogaras I. 1663–1815. 81r. – a következőkben: BrNlt, Anyakönyvek, Fogaras I., meghalt 1665. júl. 19-én. Vö. Rétyi Péter 54.), János (szül. 1666. jan. 9., ker. jan. 21. Uo. 60. Lásd még BrNlt, Anyakönyvek, Fogaras I. 1663–1815. 84v.).

⁶⁹ Rétyi Péter 72–73. Gyermekeik: István (ker. 1670. dec. 17. Vö. BrNlt, Anyakönyvek, Fogaras I. 97v.), Erzsók (ker. 1672. szept. 22. Vö. Rétyi Péter 87.), Rebeka (szül. 1674. máj. 10., ker. máj. 20. Uo. 93. Lásd még BrNlt, Anyakönyvek, Fogaras I. 104r.), Zsófia (ker. 1677. dec. 12. Uo. 109r.), Sámuel (ker. 1680. aug. 4. Uo. 112r.), Miklós (ker. 1683. okt. 23. Uo. 113v.), Sára (ker. 1688. ápr. 20. Uo. 115r.), Pál (ker. 1692. júl. 10. Uo. 117r.).

⁷⁰ Diarium hoc fuit destinatum primum quidem in usum egregii quondam Petri Litterati Rhétyi die 27. Novembris, anno 1664, eo vero die 14. Augusti, anno 1674 e vivis sublato cessit in usum Nicolai Uzoni quotidianum... Baththaneum-könyvtár, Ms. III. 22. (a következőkben: Diarium Petri Rhétyi)

⁷¹ „Michael K. Remetei deo duce ad idem officium in scholam Fogarasiensem anno 1654. die 11. Iunii introductus.” Vö. Nomina studiosorum 471v.

⁷² „Johannes Király Helmecei deo auxiliante in scholam Fogarasiensem anno 1655. die 9. Iunii introductus est in idem officium.” Uo. 472r.

⁷³ Itt említjük meg, hogy a sárospataki kollégiumban 1650. szeptember 27-én subscribált hasonló nevű diák, de a két személy azonosságára utaló további adatokat nem sikerült felderíteni. Vö. Hőrcsik: *Sárospataki diákok* 82.

⁷⁴ „Johannes Szerdahelyi ad officium rectoratus deo duce in scholam Fogarasiensem anno 1656. mense Junio introductus est.” Vö. Nomina studiosorum 472r.

⁷⁵ „Johannes P. Szerdahelyi Hungarus, senior” Vö. RMNy III. 2366. sz.

⁷⁶ Rétyi Péternek a családjával kapcsolatos feljegyzései arra engednek következtetni, hogy Szerdahelyi már 1659 májusában másodlelkész volt (vö. Rétyi Péter 96–97). A lelkésznévsor viszont 1663. márciusát adja meg másodpapsága kezdetének (vö. Nomina venerabilium dominorum ministrorum ecclesiae reformatae Fogarasiensis. BrNlt, Anyakönyvek, Fogaras II. 57r.). Az utóbbi téves időpont bizonyosan abból származik, hogy a lelkésznévsor összeállítója a legkorábbi adatot Szerdahelyiről az 1663. esztendővel kezdődő születési anyakönyvből vette, melyet Csengeri István elsőpap (1663–1669) és Szerdahelyi korában kezdtek el vezetni (vö. Catalogus membrorum ecclesiae Fagarasiensis per sacrum baptismatis sacramentum corpori ipsius adoptatorum inchoatus ope misericordis dei anno 1663. 20. Martii, pastoribus ordinariis ecclesiae Fogarasiensis existentibus Stephano Csengeri et Johanne Szerdahelyi. BrNlt, Anyakönyvek, Fogaras I. 81r.).

⁷⁷ Fogarasi másodpapként jegyezte be 1666 januárjában (Anno 1666. die 4 Ianuarii, Fagarasi 2-dik predicator Szerdahelyi János manu propria) Thaba Tamás *Disputatio theologica de justificatione hominis peccatoris coram Deo...* című munkájának a Kolozsvári Akadémiai Könyvtárban őrzött példánya hátvédlapjára az 1649. évi gönci zsinat

ütötte meg újjal az guta ez faciesen legfelül megírt Szeredahelyi János caplanunkat, temették el die 6 Martii.⁷⁸ „1670. die 4. Martii reverendus dominus Johannes Szeredahelyi apoplexia in cathedra correptus, repentina morte, post spatium duarum horarum diem suum obiit.”⁷⁹ Az anyakönyvi bejegyzések szerint Fogarason születtek József (ker. 1664. január 1.), György (ker. 1666. március 30.), Annok (ker. 1668. március 16.) és – halála után – Mária (ker. 1670. április 18.) nevű gyermekei.⁸⁰

14. *Fogarasi K[is] Tamás (1660⁸¹–1663)* Tanulmányairól semmi bizonyosat nem sikerült felderíteni. 1654. június 1-jén ugyan subscribált a debreceni kollégiumban hasonló nevű diák,⁸² de a két személy között – a névazonosságot kivéve – közelebbi kapcsolatot nem tudunk kimutatni. Itt említjük meg viszont, hogy Erdélyben ekkortájt létezett Fogarasi K. nevű család: Ferenc gyulafehérvári, enyedi, majd vizaknai lelkész volt, fia János pedig 1666-tól a debreceni kollégiumban tanult.⁸³ Nem kizárt tehát, hogy Fogarasi K. Tamás is ennek a családnak volt a tagja, és az ő példájára tanult János is Debrecenben. Rektorkodása után, 1669-től⁸⁴ élete végéig Nagyteremiben lelkészkedett. A Dányánban tartott 1684. június 23-i parciális zsinaton megválasztották a küküllői egyházmegye esperesének, mely tisztséget a következő év március 29-én Nagyteremiben bekövetkezett haláláig viselt.⁸⁵ Bár Illyés szerint tanult külföldi akadémiákon is,⁸⁶ nevét nem sikerült fellelnünk az átnézett adattárakban. Minden valószínűség szerint domidoctus értelmiségi volt.

15. *Almási István (1663⁸⁷–1664. október 24.)* Életéről és tanulmányairól semmit nem tudunk felderíteni. Feltehetően a fejedelemség valamely Almás nevű településéről származik, illetve domidoctus értelmiségi. Nem kizárt viszont, hogy azonos azzal az Almási Istvánnal, aki az 1667–1678 közötti időszakban a fejedelmi nagyobb kancellária íródeákja volt.⁸⁸ Ezt látszik

végzéseit, illetve egy, a puritánusokat védelmező rövid kommentárt. A *kolozsvári Akadémiai Könyvtár Régi Magyar Könyvtár-gyűjteményeinek katalógusa*. Szerkesztette és a bevezető tanulmányokat írta Sipos Gábor. Kvár 2004. 323.

⁷⁸ Rétyi Péter 78.

⁷⁹ BrNlt, Anyakönyvek, Fogaras I. 95v.

⁸⁰ Uo. 81v, 85v, 90r, 95v.

⁸¹ „Thomas K. Fogarasi deo providente ad idem officium in scholam Fogarasiensem anno 1660. introductus.” Vö. *Nomina studiosorum* 472r.

⁸² *Iskolatörténeti adattár*. I–II. Szerk. Thury Etele. Pápa 1906. (a következőkben: Thury: *Iskolatörténeti adattár*) II. 122.

⁸³ Herepei János: *Apáczai és kortársai*. (Adattár XVII. századi Szellemi Mozgalmaink Történetéhez II. Szerk. Keszérü Bálint.) Bp.–Szeged 1966. (a következőkben: Herepei II.) 339–343; Zoványi: *Lexikon* 203; Tonk–Szabó: *Egyetemjárás* 556. sz., 1363. sz.; Thury: *Iskolatörténeti adattár* II. 136.

⁸⁴ ErdRefGylt, Küküllői református egyházmegye levéltára, I/2. 3. Vö. *A Küküllői Református Egyházmegye parciális zsinatainak végzései* I. 1638–1720. Összeállította, sajtó alá rendezte, bevezető tanulmánnyal, jegyzetekkel és mutatókkal közléteszi Buzogány Dezső–Ósz Sándor Előd–Tóth Levente. Kvár 2008. (a következőkben: *Küküllői parciális zsinatok*) 274, 281. Lásd még *A történelmi Küküllői Református Egyházmegye egyházközségeinek történeti katasztere*. I, II. megjelenés előtt). 1648–1800. Összeállította, sajtó alá rendezte, bevezető tanulmánnyal, jegyzetekkel és mutatókkal közléteszi Buzogány Dezső–Ósz Sándor Előd–Tóth Levente. Kvár. 2008. (a következőkben: *Küküllői egyházmegye*) I. 393; RMK III. 2992. sz., 3054. sz.

⁸⁵ „Synodus partialis celebrata Dányánini 1684. die 23. Junii, ubi reverendus dominus Thomas K. Fogarasi constituitur pro seniore. Anno 1685. die 29. Martii moritur Theremini.” Lásd ErdRefGylt, Küküllői református egyházmegye levéltára, I/2. 116. Vö. *Küküllői parciális zsinatok* 145.

⁸⁶ Illyés Géza: *A Küküllői református egyházmegye papjai a reformáció korától az erdélyi református generális zsinat fennállásáig, 1871-ig*. Egyháztörténet, 2/1944. 3–4. (a következőkben: Illyés: *Küküllői papok*) 291.

⁸⁷ „Stephanus Almási ad idem officium in scholam eandem deo praesente anno 1663. introductus.” Vö. *Nomina studiosorum* 472r.

⁸⁸ Trócsányi: *Központi kormányzat* 188.

megerősíteni az, hogy 1670 januárjában fejedelmi parancsra Fejér Gáspár nótáriussal együtt öt küldték ki bizonyos vallatás végrehajtására Fogaras mezővárosba.⁸⁹

16. *Szentgyörgyi [Beke] György (1664. október 24.⁹⁰– 1666. május 26-a előtt)* 1639 körül született Sepsiszentgyörgyön. 1659 júliusától Kolozsváron Apáczai mellett tanult, illetve a poetica osztály praepceptora volt. 1663 szeptember 4-én subscribált Nagyenyeden, ahol a contrascriba tisztséget is viselte.⁹¹ Ezután került a fogarasi iskola élére, melyet két évig vezetett. 1666. május 26-án kelt levelével arról biztosítja I. Apafi Mihály fejedelmet és Bornemissza Annát, hogy a külföldi tanulmányaira tőlük kapott 500 tallér ösztöndíjért szorgalmasan tanul, hazatérte után pedig prédikátorként vagy tanítóként fog működni.⁹² 1666 augusztusában már Leidenben találjuk, ahonnan – minden valószínűség szerint – 1669 legvégén vagy a következő esztendő elején tért vissza Erdélybe. 1670 áprilisától 1671. december végéig Marosvásárhelyen rektor, azután lelkész Bethlenszentmiklóson 1672 elejétől⁹³ (itteni működése idején, 1673 decemberében választotta meg az enyedi kollégium gondnoki kara ama bizottság tagjának, amely Nadányi János professzor oktatói tevékenységét hivatott értékelni⁹⁴), Héderfáján 1678 júniusában,⁹⁵ ahonnan még ugyanazon évben vagy 1679-ben Marosvásárhelyre került.⁹⁶ Utolsó adatunk itteni működéséről 1689 májusából származik, de minden valószínűség szerint 1691-ig lelkészkedett Vásárhelyen.⁹⁷

17. *Eperjesi Mihály (1666. július 12.⁹⁸ – 1668. június 11.)* 1646-ban született. 1663. november 12-én subscribált Nagyenyeden,⁹⁹ ahol a szintaxista, poétika és retorika osztályok praepceptora is volt.¹⁰⁰ Ezután két évig a fogarasi iskolát vezette, majd peregrinált: 1671–1672-ben Leidenben és Marburgban, 1673-ban pedig Heidelbergben találjuk.¹⁰¹ Hazatérte után 1684-ig Nagyenyeden lelkész.¹⁰² Az 1682. évi enyedi mixta congregatió az egyházi és iskolai ügyek

⁸⁹ Prodan: *Urbarii* II. 475–476.

⁹⁰ „Georgius Sz[ent] Györgyi deo dante ad idem officium in scholam eandem anno 1664. mensis Octobris 24. introductus.” Vö. *Nomina studiosorum* 472r.

⁹¹ „1663. Georgius Sz. Georgj, 4 Sept. Contrascriba, in Fogaras.” Vö. Jakó–Juhász: *Nagyenyedi diákok* 96.

⁹² Sárospataki Füzetek, 1865. 693. (Torma Károly közlése.) Lásd még Thury: *Iskolatörténeti adattár* I. 41.

⁹³ Tonk: *Marosvásárhelyi diákok* 15–16; *Küüllői parciálisok* 274.

⁹⁴ Sipos Gábor: *Az Erdélyi Református Főkonzisztórium kialakulása 1668–1713 –(1736)*. (Erdélyi Tudományos Füzetek. 230. sz.) Kvár 2000. (a következőkben: Sipos: *Főkonzisztórium*) 18.

⁹⁵ *Küüllői parciálisok* 135.

⁹⁶ Koncz: *Marosvásárhelyi ref. koll.* 49; Herepei II. 616–618; Szabó–Tonk: *Egyetemjárás* 815. sz.; Bozzay–Ladányi 2800. sz.; *Küüllői egyházmegye* I. 397.

⁹⁷ Farczady Elek: *A marosvásárhelyi református egyházközség élete 1556–1948*. Marosvásárhely 2000. 206–207; Koncz: *Marosvásárhelyi ref. koll.* 102.

⁹⁸ „Michael Eperiesi deo duce ad officium idem in scholam Fogarasiensem anno 1666. die 12. Iulii introductus.” Vö. *Nomina studiosorum* 472r.

⁹⁹ „1663. Michael Eperjesi, 12. Nov. Rector Fogarasini, illinc in academiam.” Vö. Juhász–Jakó: *Nagyenyedi diákok* 96.

¹⁰⁰ Pápai Páriz Ferenc: *Békességet magamnak, másoknak*. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közzéteszi Nagy Géza. Buk. 1977. (a következőkben: Pápai Páriz: *Békességet magamnak*) 585.

¹⁰¹ Fogarasi működéséről és az azt követő peregrinálásáról megemlékezik enyedi lakótársa, Pápai Páriz is: „1665. 27. [Octobris]. Cubiculum assignatur apud praestantissimos juvenes Michaellem Eperjesi praepceptorem publicum Eloquentiae...” „1666. 7. Junii. Contubernales supra nominati occasione nundinarum discedunt, ille [azaz Eperjesi Mihály] quidem ad scholae Fogarasiinae recturam inde ad academias exoticas.” Lásd Koncz József: *Pápai Páriz Ferenc naplója 1649–1691*. Irodalomtörténeti Közlemények, 2/1892–1893. (a következőkben: Koncz: *Pápai Páriz naplója*) 391.

¹⁰² Musnai – alighanem Hermányi nyomán (vö. Hermányi 105) – úgy tudja, hogy Eperjesi 1668-ban másodpap volt Enyeden. Vö. Musnai: *Nagyenyed ref. egyháza* 91.

intézésére létrehozott tíztagú vegyes curatoratus tagja.¹⁰³ A dévai református gyülekezet 1684 májusában Bornemissza Anna fejedelemasszony jóváhagyását kérte, hogy a megüresedett lelkeszi állást a románul is tudó Eperjesivel töltsék be,¹⁰⁴ de ő – előttünk ismeretlen okokból – a következő esztendőben Vizaknára került, ahol 1695-ig működött.¹⁰⁵ Zoványi úgy tudja, hogy 1715. augusztus 20-án bekövetkezett haláláig vezette a vizaknai eklézsiát, de adata – minden valószínűség szerint – helyesbítésre szorul, ugyanis az ottani lelkészeknek a 19. század elején összeállított névsora szerint Eperjesi 1695-ben halt meg,¹⁰⁶ 1695-től 1715-ig pedig Borosnyai Nagy János töltötte be a papi tisztelet.¹⁰⁷

18. *Jánki Márton (1668. június 11.¹⁰⁸ – 1669. május 27.)* 1665. szeptember 2-án írta alá a nagyenyedi kollégium törvényeit, ahol contrascriba és senior tisztséget is viselt.¹⁰⁹ Ezután került Fogarasra, ahonnan 1669. júniusában visszatért a kollégiumba.¹¹⁰ Enyedi évei alatt Jánki a coetus egyik meghatározó alakja volt. Tudjuk, hogy seniorként ő fogalmazta meg a tanulóifjúságnak a Nadányi János kollégiumi tanár elleni – Teleki Mihályhoz intézett – 1673. április 3-án kelt panaszlevelét, melyet többek között Szilágyi Mihály és Misztótfalusi Kis Miklós is aláírt¹¹¹ (utóbbiak nevét azért tartottuk lényegesnek megemlíteni, minthogy iskolamesterként szintén működtek Fogarason). Egyidejűleg Jánki neve feltűnik bizonyos Kovács Miklós nevű felperes és a coetus mint alperes közötti – előttünk ismeretlen – ellentétek kapcsán is. A Nadányi- és a Kovács Miklós-féle ügyek elintézésére a gondnoki kar 1673 decemberében Enyeden ült össze,¹¹² az utóbbit illetően pedig úgy ítélt, hogy bár Jánkit mint seniort, illetve három másik társát „eliminálni kellett volna az collegiumból gyalázatosan”, mégis megbocsátottak nekik azzal a feltétellel, hogy „ha ilyen dologban mind ők s mind peniglen successorok devialni találának, nem az coetus, hanem a senior és contrascriba primarius legényekkel hatod magokkal [...] elimináltassanak gyalázatosan...”¹¹³ Jánki fogarasi működéséről Rétyi Péter is megem-

¹⁰³ Sipos: *Főkonzisztórium* 20–21.

¹⁰⁴ Protestáns Közlöny 17/1887. 89. (Szabó Károly közlése.) Lásd még: *A hunyad-zarándi református egyházköz-ségek történeti katasztere*. II–III. 1686–1807. Összeállította, sajtó alá rendezte, bevezető tanulmánnyal, jegyzetekkel és mutatókkal közzéteszi Buzogány Dezső–Ősz Sándor Előd. Kvár 2005–2007. (a következőkben: *Hunyad-Zaránd*) III. 15; Ana Dumitran: *Religie ortodoxă – religie reformată. Ipostaze ale identității confessionale a românilor din Transilvania în secolele XVI–XVII*. Cluj-Napoca 2004. 292.

¹⁰⁵ Zoványi: *Lexikon* 172–173; Szabó–Tonk: *Egyetemjárás* 2032. sz.; Bozzay–Ladányi 2830. sz.

¹⁰⁶ Vö. *Chronologisches Verzeichniss der Pfarrer des Hermannstädter Capituls, seit dem Jahre 1327 bis auf gegenwärtige Zeit*. Siebenbürgische Provinzialblätter 2/1807. 129.

¹⁰⁷ Binder Pál: *Közös múltunk. Románok, magyarok, németek és délszlávok feudalizmuskori falusi és városi együttéléséről*. Buk. 1982. 273.; Szabó–Tonk: *Egyetemjárás* 1450. sz.; *Peregrinuslevelek 1711–1750. Külföldön tanuló diákok levelei Teleki Sándornak*. Szerk. Hoffmann Gizella. (Adattár XVI–XVIII. századi Szellemi Mozgalmaink Történetéhez. 6. Szerk. Keserű Bálint.) Szeged 1980. 114, 396.

¹⁰⁸ „Martinus Jánki domino praceptoris suo meritissimo domino Michaeli Eperjesi deo duce successit anno 1668.” Vö. *Nomina studiosorum* 472v.

¹⁰⁹ „1665. Martinus Jánki, 2 Sept. Contrascriba et senior, Kendefianorum pastor.” Vö. Jakó–Juhász: *Nagyenyedi diákok* 98.

¹¹⁰ Fogarasi iskolamesterségét, illetve visszatérését a kollégiumba megemlíti naplójában Pápai Páriz is: „1668. 2. die [Aprilis] cohabitatores deserunt... Martinus Jánki Fogarasinum ad officium rectoratus ducuntur.” „1669. ultima Junii Martinus Jánki, officio honeste resignato, in collegium redux, iterum cohaborator fit.” Lásd Koncz: *Pápai Páriz naplója* 392.

¹¹¹ Dézsi Lajos: *Nadányi János történetíró életéhez*. Irodalomtörténeti Közlemények 10/1900. (a következőkben: Dézsi: *Nadányi János*) 66–68.

¹¹² Erről részletesebben lásd Sipos: *Főkonzisztórium* 18.

¹¹³ Dézsi: *Nadányi János* 76.

lékezik naplójában, ugyanis négyesztendő fia, Mihály az új iskolamester idején kezdte meg tanulóéveit („Annus 1668. Ez esztendőben mense Junio kezdte Mihók fiam az iskolába jární Jánki Márton mesterhez, kit die 11 Junii állítánk be mesterségre”).¹¹⁴ Minden valószínűség szerint azonos azzal a Jánki Mártonnal, akit 1672-ben Pápai Páriz Felsőbányán megkeresztet.¹¹⁵ Később a Kendefiek papja Malomvízen,¹¹⁶ 1679-ben pedig a Fehér vármegyei Boroskrakkón lelképásztor.¹¹⁷

19. *Szatmárnémeti György* (1669. május 27.¹¹⁸ – 1670. május 20.) Tanult Nagyenyeden, ahol 1662-ben subscribált.¹¹⁹ Fogarasi iskolamesterségébe történő bevezetéséről Rétyi Péter is megemlékezik („Annus 1669. Die eodem [28. Maii] Jánki Márton itt való scholamester helyébe állították be Németi György peroratióval.”)¹²⁰ További adatokat életéről nem sikerült találni.¹²¹

20. *Szeregyei Mihály* (1670. május 20.¹²² – 1672. május 23.) 1668. szeptember 5-én subscribált Nagyenyeden, de – előttünk ismeretlen okokból – Sükösd Miklós és Zilahi István nevű tanuló társaival Magyarországra távozott, december 6-án viszont újra felvették a tógátusok közé.¹²³ Minden valószínűség szerint azonos azzal a Szeregyei Mihállal, akinek possessori bejegyzése feltűnik Komáromi Csipkés György *Concionum sacrarum centuria tertia...* című kiadványának (Debrecen 1665) a zágoni református egyházközség őrizetében levő példányán.¹²⁴ Életpályájáról egyebet nem tudunk felderíteni.

21. *Szekeresi István* (1672. május 23.¹²⁵ – 1674. május 6.) 1668. január 31-én írta alá a sárospataki kollégium törvényeit, ahol 1671 április–1672 november között a senior tisztséget is viselte mind az intézmény elűzésének idején, mind annak Gyulafehérváron történt megtelepedések.¹²⁶ Tanulmányai bevégeztével került a fogarasi iskola élére. Rétyi Pétertől tudjuk, hogy 1674 májusában feleségül vette Bihari Sárát. („Annus 1674. die 12. Martii lón kézfogása és gyűrőváltása

¹¹⁴ Rétyi Péter 71.

¹¹⁵ „1672. 19. [Martii] F. Bányára érkeztem, Janki Márton uram házához, ki örömmel fogadott.” Lásd Koncz: *Pápai Páriz naplója* 393. Barátságuk Pápai peregrinációja idején sem szakadt meg, legalábbis erre enged következtetni Pápai alábbi naplóbefjegyzése: „[1674.] 1. Jun. Literas accipi per Dominum Joh. RácZ Beszerményi allatas ex Transylvania a D. noverca, fratribus, a domino Martino Janki, veteri amico...” Uo. 502.

¹¹⁶ *Hunyad-Zaránd* II. 498; Kiss István: *A Hunyad-Zarándi református egyházmegye papjai és tanítói*. Református Szemle 91/1998. 218.

¹¹⁷ RMK III. 2992. sz.

¹¹⁸ „Georgius Szatthmár Nemethi anno 1669. die 27. Maii deo volente in scholam Fogarasiensem ad idem officium introductus.” Vö. *Nomina studiosorum* 472v.

¹¹⁹ „1662. Georgius Németi. Rector Fogarasiensis.” Vö. Juhász–Jakó: *Nagyenyedi diákok* 95.

¹²⁰ Rétyi Péter 76.

¹²¹ Hasonló nevű lelkész feltűnik ugyan az 1690-es években a marosi egyházmegyében (vö. Imreh Barna: *Papok, léviták, mesterek a marosi református egyházmegyében a XVII–XIX. században*. Egyháztörténet 2/1944. 154–156, 160.), de a két személy között – a névazonosságot kivéve – közelebbi kapcsolatot nem sikerült kimutatni.

¹²² „Michael Szeregyei Hungarus anno 1670. die 20. Maii deo dante ad idem officium in scholam eandem introductus.” Vö. *Nomina studiosorum* 472v.

¹²³ „1668. Michael Szereghnyei, 5. Sept. In Hungariam cum Sükösd et Stephano Zilahj.; Michael Szereghnyei denuo receptus, 6. Dec. Fogarasinum ad rectoratum.” Vö. Jakó–Juhász: *Nagyenyedi diákok* 100. Pápai Páriz is megemlíti nevét a teológiai és filozófiai évfolyamon tanuló barátai és tanuló társai között, vö. Pápai Páriz: *Békességet magamnak* 585.

¹²⁴ S. Sárdi Margit: *A zágoni református eklézsia könyvtára*. Magyar Könyvszemle 118/2002. 167.

¹²⁵ „Stephanus Szekeresi Ungarus in scholam Fogarasiensem deo duce anno 1672. die 23. Maii ad idem officium introductus.” Vö. *Nomina studiosorum* 472v.

¹²⁶ „Stephanus Eör Szekeresi. Anno 1668. die ultimo Ianuarii. Senior in disturbio funesto Patachini itemque Albae. Ductus Fogarasinum ad rectoriam. Ibidem pastor accepissimus et tandem pastori Albensi.” Vö. Hörscik: *Sárospataki diákok* 108. Lásd még Koncz: *Marosvásárhelyi ref. koll.* 115–116, 175.

az scholamesterünknek, Szekeresi Istvánnak Hévízi István déákné aszszonyom leányával, Bihari Sárával. Lakadalmok lőn die 8. Maii, holott násznagy voltam.”¹²⁷ Rektorsága után rövidesen, 1674 májusában megkezdte másodpapi teendőit a fogarasi eklézsiában. („Annus 1674. die 6. Maii rendelők az elébbi mesterünket, Szekeresi Istvánt második praedicatorunknak, mely tisztebe álla be Gyarmati István helyett...”¹²⁸ „Anno domini 1674. Stephano Gyarmati successit reverendus dominus Stephanus Szekeresi die 1. Iulii. Qui tandem Albam Iuliam ductus.”¹²⁹) Hivatalát 1685. május 23-án még viselte,¹³⁰ de az év második felében Beregszászi Mihály lépett helyébe. Fogarásról Gyulaféhevárra,¹³¹ majd Sárdra¹³² távozott lelkésznek.

22. *Szilágyi Mihály (1674. június 15.¹³³ – 1677. június 5.)* Pápai Páriztól tudjuk, hogy felsőbányai származású, és testvérével, Gergellyel 1668-ban írták alá az enyedi kollégium törvényeit.¹³⁴ Ugyanitt a contrascriba tisztséget is viselte.¹³⁵ Tanulmányai befejezése után előbb Tordán, majd Fogarason rektor. Életpályájának további szakaszáról egy 1769. évi vallatás¹³⁶ tájékoztat: eszerint három évet tartó rektorkodása után a fogarásföldi felsőszék ülnöke,¹³⁷ később nótáriusa, valamint a konzisztórium jegyzője lett.¹³⁸ Néhai Szöcs Tamás leányát vette feleségül, és előbb a Piac soron szerzett telket és házat magának, melyet a „kurucz világ után” eladott, majd a Betlen utcában, az eklézsia fundusán telepedett meg. 1694. március 28-án keresztelték Mihály nevű fiát,¹³⁹ akit az iratok – mestersége után – Szilágyi Gombkötő Mihályként emle-

¹²⁷ Rétyi Péter 91.

¹²⁸ Uo. 93.

¹²⁹ BrNLT, Anyakönyvek, Fogaras I. 104r.

¹³⁰ FogRefLt I. c/1. 82.

¹³¹ Szekeresinek gyulaféhevári lelkészként nyert 1687. évi conventióját lásd Kolozsvári Nemzeti Levéltár, Fejedelmi számadások, F 566. nr. 40. Fasc. 62. (a következőkben: KvNLT, F 566. nr. 40.) Vö. Szász Anikó: *Fejedelmi patronátus alatt álló prédikátorok és mesterek. Díjlevelek az 1634 és 1703 közötti időszakból*. Református Szemle 99/2006. (a következőkben: Szász: *Fejedelmi patronátus*) 789.

¹³² „Stephanus Ó Szekeresi. 31 Ianuarii. Senior tempore persec. collegii. A. 1671 Albae Iuliae etiam senior, tandem rector Fogarasiensis, tandem pastor ibidem, postea Albae Iuliae, demum Sardini, ubi et hodie adhuc vivit.” Vö. Gulyás József: *A sárospataki főiskola diákjai*. Egyháztörténet 3/1945. 101. (Gulyás úgy tudja, hogy Szekeresi 1726-ban halt meg.)

¹³³ „Michael Szilágyi a clarissimo viro domino Andrea Tarpai una cum coeteris dominis inspectoribus anno 1674. die 15. Iunii ad officium rectoratus in scholam Fogaras introductus.” Vö. Nomina studiosorum 473r.

¹³⁴ „1668. 2. die [Aprilis] cohabitatores deserunt... Successerunt Gregorius et Michael Szilagyii fratres germani, mediomontani et Andreas Eperjesi.” Lásd Koncz: *Pápai Páriz naplója* 392. (Itt jegyezzük meg, hogy Pápai Páriz naplójának magyar nyelvű kiadásában a „mediomontani” terminus „hegyvidék” fordításban jelenik meg, de bizonyos, hogy Felsőbányáról van szó. Vö. Pápai Páriz: *Békességet magamnak* 142.) „1668. Michael Szilágyi. Ad rectoratum Ó Tordainum, tandem ingressus venit Fogarasinum.” Vö. Juhász–Jakó: *Nagyenyei diákok* 99.

¹³⁵ Pápai Páriz: *Békességet magamnak* 585.

¹³⁶ A vallatást egyfelől Szilágyi unokája, az 1720-ban született Szilágyi Sámuel (vö. BrNLT, Anyakönyvek, Fogaras I. 129v.), másfelől a református eklézsia között bizonyos telekért indított per kapcsán tartották Fogarason. Vö. FogRefLt, Fasc. XVIII. nr. 192. Egyes tanúk úgy tudják, hogy Szilágyi Mihály szilágysági származású.

¹³⁷ Feltehetően már korábban is viselte ezt a tiszte, de első említése 1701. december 19-ről származik: „Szilágyi Mihály az fogarasi felső törvényes szeknek hűtös assessora”. FogRefLt, Fasc. XXXVII. (közlebbi jelzet nélkül).

¹³⁸ Legkorábbi adatunk 1710-ből maradt fent, ekkor konzisztórium nótárius volt („Szilágyi Mihály, az fogarasi reformatum consistóriumnak notariussa...” uo. Fasc. XXXII. nr. 328. Az fogarasi reformatum ecclesiae adosságainak regisztrálása az arrol valo contractualis leveleknek tenora szerint... in anno 1710-ben). 1712-ben már mindkét tisztséget ő töltötte be („Ego Michael Szilágyi de Fogaras sedis judiciariae superioris nobilium, ut et consistórialis reformatae religionis Fogarasiensis juratus notarius...” uo. Fasc. II. nr. 36. Lásd még a 241. jegyzetet.) 1714-ben a felső szék jegyzője („Ego Michael Szilágyi de Fogaras, sedis judiciariae superioris nobilium Fogarasiensium juratus notarius...” Vö. FogRefLt, Fasc IV. nr. 72.)

¹³⁹ BrNLT, Anyakönyvek, Fogaras I. 119r.

getnek (ifjabbik Mihály tehát már nem követte apja nyomdokait). Szilágyi 1715 februárjában tűnik fel utoljára a forrásokban (ekkor konzisztórium i jegyzőként említik).¹⁴⁰

23. *Misztótfalusi Kis Miklós (1677. június 5.¹⁴¹ – 1680. június 3.)* Misztótfalusit (1650–1702) – tekintettel életére és munkásságára – kétségkívül a fogarasi skola egyik legnagyobb formátumú rektoraként tartjuk számon. A róla készített feldolgozások¹⁴² fölöslegessé teszik e helyen életútjának bemutatását, csupán arra utalunk, hogy rektorkodásának három esztendeje alatt – legalábbis a „Mentség”-ben tett állítása szerint – külföldi tanulmányaira 350 tallért gyűjtött össze.¹⁴³

24. *Ikafalvi Pap Márton (1680. június 3.¹⁴⁴ – 1682. június 1.)* 1674. június 11-én subscribált a Gyulafehérvárra menekült sárospataki kollégiumban, ahol az etimológisták praepceptora volt, később pedig a senior tisztet viselte. Bizonyára tanulmányai végeztével került Fogarasra. Onnan Drassóba, azután pedig Borberekre távozott lelkésznek.¹⁴⁵ Bár Misztótfalusi úgy tudja, hogy őt a fogarasi rectoria élén külföldi egyetemet végzett iskolamester követte,¹⁴⁶ minthogy Ikafalvi peregrinációjáról más adatot nem találtunk, akadémia volta kétséges.

25. *Sz(ent)miklósi P. György (1682. június 1.¹⁴⁷ – 1683. június 26.)* 1673. június 7-én subscribált a sárospataki/gyulafehérvári kollégiumban. Bár a matricula 17. század végi másolatában a nevéhez fűzött megjegyzés fogarasi rektorságát nem említi,¹⁴⁸ ez – úgy véljük – annak tulajdonítható, hogy az életrajzi adatokat bejegyző diáknak nem volt tudomása Szentmiklósi pályájának mindössze egy évig tartó fogarasi állomásáról. Tanulmányait megszakítva a lozsádi iskolát vezette, majd praepceptorként, valamint lelkészként működött, azután pedig visszatért a kollégiumba. Feltehetően tanulmányai bevégeztével került a fogarasi iskola élére, melyet 1683 júniusáig vezetett. A következő hónapban prédikátorként tűnik fel Teleki Mihály tanácsúr környezetében, akit elkísért a Bécs elleni hadjáratra.¹⁴⁹ 1686-ban kővári lelkészként említik,¹⁵⁰ mely papságot – minden valószínűség szerint – a kővári főkapitányi tisztet is betöltő Teleki támogatásával nyerte el.

¹⁴⁰ Uo. 40r.

¹⁴¹ „Nicolaus A. M. Tootfalusi introductus est ad officium rectoratus deo succurrente in scholam Fogarasiensem anno 1677. die 5. Iunii.” Vö. *Nomina studiosorum* 473r.

¹⁴² Pl. Dézsi: *Misztótfalusi*; Jakó: *Erdélyi féniks*; Molnár József: *Misztótfalusi Kis Miklós*. Bp. 2000.

¹⁴³ Jakó: *Erdélyi féniks* 236, 462.

¹⁴⁴ „Martinus Pap Ikafalvi ad moderandam scholae Fogarasiensis introductus est anno 1680. die 3. Iunii.” Vö. *Nomina studiosorum* 473r.

¹⁴⁵ „Martinus Ikafalvi anno 1674. die 11. Iunii. Albae Transylvanorum etymologiae praepceptor, tandem senior, ductus ad rectoriam Fogarasinum, pastor factus Drassaini tandem Borberekini”, vö. Román János: *Catalogus studiosorum illustris scholae S. Patakinae*. Egyháztörténet 4/1958. (a következőkben: Román: *Catalogus*) 80. Lásd még Hörcsik: *Sárospataki diákok* 118.

¹⁴⁶ „...successorom ott academicus volt...” Vö. Jakó: *Erdélyi féniks* 180.

¹⁴⁷ „Georgius P. Sz[ent] Miklósi anno 1682. die 1. Iunii in scholam Fogarasiensem ad officium idem introductus est.” Vö. *Nomina studiosorum* 473v.

¹⁴⁸ „Georgius P. Sz. Miklósi. Anno et die eodem quo antecedens.” (1673. die. 7. Iunii). A másolatban neve mellé a következőket jegyezték be: „Ductus Losadinum ad rectoratum. Postea ad praepceptoriam, tandem ad pastoriám, iterum ingressus, inde ad castra cum domino spectabili ac generosi Michaele Teleki, illinc ad pastorum Kőváriensem.” Vö. Hörcsik: *Sárospataki diákok* 116–117.

¹⁴⁹ *Teleki Mihály udvartartási naplója 1673–1681*. (Erdélyi Művelődéstörténeti Adatok 5.) Bevezetővel, jegyzetekkel és mutatóval közléteszi Fehér János. Kvár 2007. 63. Ezen a hadjáraton – mint ismeretes – a török parancsára az erdélyi hadak is részt vettek Teleki Mihály főgenerálissága alatt.

¹⁵⁰ Herepei III. 345.

26. Rozgonyi P[ap] János (1683. június 26.¹⁵¹ – 1685. július 5.) 1648. január 29-én született Kézdivásárhelyen. Kolozsváron tanult, ahol 1669–1670-ben a poétika osztály praefectora volt, s feltehetően ugyanekkor viselte a senior tiszteletét is. 1676–1678-ban Utrechtben, 1678–1679-ben Leidenben, 1679-ben pedig ismét Utrechtben találjuk, de – úgy tűnik – peregrinálása során megfordult Londonban is.¹⁵² Hazatérése után 1680–1683 között Udvarhelyen, majd 1685 júliusáig Fogarason volt rektor. Ugyanazon esztendő szeptemberében már Bethlen Gergely udvari prédikátoraként tűnik fel.¹⁵³ Ezután lelkész Kolozson, majd Zabolán, ahonnan 1689 májusában visszarendelték az udvarhelyi iskola élére.¹⁵⁴ Rektorságát ismét papi tisztséggel cserélte fel: előbb Széken lelkészkedett 1694-től – ahol ugyanazon esztendőben esperesnek is megválasztották – 1708 januárjáig,¹⁵⁵ azután pedig Kolozsváron, ahová legkésőbb ugyanazon év szeptemberében került. Itt halt meg 1710. augusztus 11-én.¹⁵⁶ Bizonyos tehát, hogy téves az a szakirodalomban meghonosodott nézet, miszerint Rozgonyi öt évig (1680–1685) vezette az udvarhelyi iskolát, és ottani rektorkodása előtt, illetve 1690 áprilisától 1691 februárjáig Fogarason lelkészkedett.¹⁵⁷ Jakó Zsigmond a székelyudvarhelyi református kollégium könyvtára „tényleges megalapozójának” tekinti Rozgonyit, ugyanakkor, önéletrajza alapján, életútját az előbb mondottaktól eltérően mutatja be: eszerint az udvarhelyi iskolát 1679–1682, valamint 1688–1694 között vezette, időközben, 1683-tól 1685-ig a Bethlen családnál nevelősködött, 1694-ben pedig Székre került lelkésznek.¹⁵⁸ Minthogy azonban Rozgonyi az életrajzában fogarasi rektorkodásáról nem tesz említést, illetőleg udvarhelyi első rektorkodásának befejező időpontja sem egyezik az általunk ismert dátummal,¹⁵⁹ adatait alighanem fenntartással kell kezelnünk.

¹⁵¹ „Johannes P[astoris] Roszgoni vir clarissimus ac doctissimus ad officium rectoratus in scholam Fogarasiensem una cum praefectoribus Johanne Galgoczi et Stephano Szenasi anno 1683. die 26. Iunii introductus.” Vö. *Nomina studiosorum* 473v.

¹⁵² Herepei II. 581, III. 340–341; Zoványi: *Lexikon* 515–516; Szabó–Tonk: *Egyetemjárás* 1390. sz.; Bozsay–Ladányi 1404. sz., 2843. sz.; Tonk: *Rozgonyi* 76.; *Erdélyi könyvesházak II. Kolozsvár; Marosvásárhely; Nagyenyed, Szászváros, Székelyudvarhely*. Jakó Zsigmond anyagának felhasználásával sajtó alá rendezte Monok István–Németh Noémi–Tonk Sándor. (Adattár XVI–XVIII. századi Szellemi Mozgalmaink Történetéhez 16/2. Szerk. Keserű Bálint.) Szeged 1991. (a következőkben: *Erdélyi könyvesházak II.*) 80–85, 209.

¹⁵³ *Küküllői egyházmegye* II. 11.

¹⁵⁴ „Letenyei Pál pedig [...] transferaltassék az zabolai ecclesiái praedicatoraságra, és Rozgoni uram onnan az említett udvarhelyi schola directiojára hoztassék vissza...” *Történeti Lapok* I/1874. 24. sz. 376. Lásd még Sipos: *Főkonisztórium* 29.

¹⁵⁵ ErdRefGylt, Széki református egyházmegye levéltára, Partialis synodusok jegyzőkönyve I. 1622–1726. 281, 352.

¹⁵⁶ „Nehai tiszteletes Rozgoni János uram özvegenek prima Septembris 1708 kezdődött, ultima Novembris vegeződött kántorára restantia kifizetődött. (Más kézzel:) Kel ide fizetni usque ad annum 1710. 11 Augusti, amikor megholt.” Vö. ErdRefGylt, Kolozsvári református egyházközség levéltára (a következőkben: KvRefLt), I. c. 6. *Rationarium rerum et bonorum ecclesiae reformatae Claudiopolitanae, anno 1699 adornatum...* 16. Felesége Tarpai (másként Nagy) András lelkész – aki 1669-től 1676-ban bekövetkezett haláláig Fogarason működött – és Kollát Erzsébet leánya: Zsuzsanna volt. (Vö. Magyar Országos Levéltár, F 15: 39. *Protocollum Petri Laki*, 120r.)

¹⁵⁷ Pl. Kis Ferenc: *A Székely-Udvarhelyi ev. ref. collegium történelme*. Székely-Udvarhelyt, 1873. 23–24. („1685-ben Kolozsra ment papnak, és így csak öt évig volt iskolánk rectora.” Uo. 24.); Gönczi: *Székelyudvarhelyi ref. koll.* 9–10. A tévedés minden bizonnyal arra vezethető vissza, hogy 1685–1709 között a szintén Rozgonyi vezetéknevű Mihály töltötte be az elsőpapi tisztelet Fogarason (vö. BrNlt, *Anyakönyvek, Fogaras* I. 114v, 123r.).

¹⁵⁸ Jakó Zsigmond: *A Székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtár története*. = Uő: *Írás, könyv, értelmiség*. Buk. 1976. 220–222. Itt említjük meg, hogy Rozgonyi önéletrajzát jelenleg nem sikerült fellelni Kemény József gyűjteményének a Kolozsvári Akadémiai Könyvtárban őrzött részében.

¹⁵⁹ 1683. márciusában még bizonyosan Székelyudvarhelyen rektorkodott, vö. Tóth Levente: *Udvarhelyszéki papok és schola-mesterek a 17–18. századi világi bíráskodási jegyzőkönyvekben*. Református Szemle 99/2006. 805.

27. *Sellyei P[ap]. György (1685. július 5.¹⁶⁰ – 1687. július 1.)* 1660-ban született. 1680. október 23-án írta alá a Gyulafehérvárra menekült sárospataki kollégium törvényeit, és ugyanott a grammatisták praeeptora volt. Ezt követően került két évig a fogarasi iskola élére, majd visszatért Sárospatakra, ahol a retorika osztály praeeptora lett.¹⁶¹ Minden valóságosság szerint azonos azzal a Sellyei Györggyel, aki több más diákkal együtt 1687 után Gyulafehérvárról Göncre – és nem Sárospatakra – ment, és aki a Zemplén vármegyei Erdőhorvátiban lett lelkipásztor. Később, 1700-ban Odera-Frankfurtban, 1701-ben Leidenben és Franekerben, de – úgy tűnik – ugyanazon esztendőben Oxfordban is megfordult, 1702-ben pedig ismét Leidenben találjuk. Hazatérte után Zemplénben lett lelkész. 1710-ben halt meg.¹⁶²

28. *Miskolci Dávid (1687. július 1.¹⁶³ – 1689. július 6.)* 1684. június 28-án subscribált a sárospataki/gyulafehérvári kollégiumban, ahol a poéták praeeptora volt.¹⁶⁴ Tanulmányai bevégeztével két évig a fogarasi iskolát vezette. Nevéhez fűződik a skóla két alapvető forrásának: az iskolatörvényeknek, valamint a diáknévsornak a bemásolása az ún. Csengeri-féle protocollumba. Tudjuk, hogy feleségül akarta venni Rosondai András leányát, Sárát, akit azonban a konzisztórium – tekintettel botrányos életére, amely „oskolánknak nagy kárával terjedten terjedt” – elűzött Fogarasból.¹⁶⁵ Vélhetően azonos azzal a Miskolci Dáviddal, aki a sárospataki/gyulafehérvári kollégium több más diákjával 1687 után Göncre távozott, ahol primarius (elsőrendű, kiváló diák) s mint ilyen az iskolatanács tagja volt, majd Lévára ment rektornak. Ezután az ungvári esperességben lelkészkedett, később pedig megválasztották ungvári esperesnek is.¹⁶⁶

29. *[Egres]Pataki N. Mihály (1689. július 6.¹⁶⁷ – 1693. július 1.)* A Zilah közvetlen szomszédságában fekvő Egrespatakról származik, és 1682. május 15-én írta alá a sárospataki/gyulafehérvári kollégium törvényeit.¹⁶⁸ Nemesi család sarja, minthogy nevét a kollégiumot látogató

¹⁶⁰ „Georgius P[astoris] Sellyei duce deo et auspice Christo anno 1685. die 5. Iulii in scholam Fogarasiensem ad officium rectoratus introductus est.” Vö. *Nomina studiosorum* 473v.

¹⁶¹ „Georgius P. Sellyei. Anno domini 1680. die 23. Octobris. Praeceptor grammatistarum, tandemque ductus ad rectoriam Fogarasiensem.” Vö. Hörsik: *Sárospataki diákok* 125. Lásd még Román: *Catalogus* 343. („Georgius Sellyei anno 1680. die 23. Octobris. Albae Etymologiae praceptor, ductus ad rectoriam Fogarasiensem, tandem ivit Patachinum ibique rhetoricae praceptor.”)

¹⁶² „Georgius Sellyei. Pastor Horvatiensis. Salut. acad. valde fero a. 1701. Reduxit iter. pastor tandem Zemleniensis. Obiit a. 1710.” Vö. Hörsik: *Sárospataki diákok* 313; Tar Attila: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1694–1789.* (Magyarországi Diákok Egyetemjárása Az Újkorban 11. Szerk. Szögi László.) Bp. 2004. (a következőkben: Tar: *Magyarországi diákok*) 337. sz.; Bozay–Ladányi 625. sz., 2958. sz.

¹⁶³ „David Miskolczi prospiciente ita deo anno 1687. die 1. Iulii in scholam Fogaras in idem officium introlatus.” Vö. *Nomina studiosorum* 473v.

¹⁶⁴ „David Miskolczi. Anno 1684. die 28. Iunii. Praeceptor s. poeseos optime exercitatus, fit rector s. Fogarasiensis acceptissimus, inde Gönczinum, ubi primarius fit et Levam ducitur pro rectore [?].” Vö. Hörsik: *Sárospataki diákok* 128.

¹⁶⁵ FogRefLt I. c/1. 88.

¹⁶⁶ „David Miskoltzi. Pastor factus in tractu Ungvariensi. Nunc senior eius tractus.” Vö. Hörsik: *Sárospataki diákok* 314. Itt hívjuk fel a figyelmet arra, hogy Miskolci nevét Zoványi nem említi meg az ungvári egyházmegye esperesei közt. Vö. Zoványi: *Lexikon* 665–666.

¹⁶⁷ „Michael N. Pataki Sylvanus ex dei dignatione introductus est ad gubernium scholae Fogarasiensis anno 1689. die 6. Iulii.” Vö. *Nomina studiosorum* 474r.

¹⁶⁸ „Michael N. Pataki intravit in Collegii S. P. Albanum anno 1682. die 17 Maii, ex Sylvania, Zilahino, in senioratu d. Martini Zádori etc.” Vö. Hörsik: *Sárospataki diákok* 183. Közlelbbi származáshelyét Uzoni Miklós említett számadásai alapján határoztuk meg, melyek közé a „Mester urnak Egres Pataki urnak” az 1691–1693. évi pénzbéli járandóságait is feljegyezte (vö. *Diarium Petri Rhétyi* 213.).

nemesek névsorába jegyezte be. Tudjuk, hogy 1689. július 25–30. között ő másolta be az „eklézsia könyvébe” a Geleji-kánonokat.¹⁶⁹

30. *Abrányi M. István (1693. július 1.¹⁷⁰ – 1695. május)* 1688. július 24-én írta alá a Gyulafehérvárra menekült sárospataki kollégium törvényeit, és ugyanott a poéták praeceptora volt.¹⁷¹ Ezt követően került Fogarasra, ahol legkésőbb 1695 májusáig vezette az iskolát, ekkortájt ugyanis az egyháztanács új rektorért küldött Gyulafehérvárra.¹⁷² Rektorkodása után peregrinált: Teleki Pál (1677–1731) album amicorumából tudjuk meg, hogy 1697-ben Utrechtben tartózkodott, ahol teológiát és filozófiát tanult,¹⁷³ de úgy tűnik, tanulmányait a következő esztendőben is folytatta. A Borsod vármegyei Mezőcsáton halt meg.

31. *Husztai István (1695. május/június – 1697. május)* 1689. június 11-én subscribált a sárospataki/gyulafehérvári kollégiumban.¹⁷⁴ Az eklézsia 1695. évi számadásai jegyezték fel, hogy a konzisztórium új iskolamestert Fehérvárról hozott (akit néhány nap múlva be is iktattak tisztébe).¹⁷⁵ Minthogy Huszti – mint említettük – Gyulafehérváron tanult, bizonyos, hogy Késmárki András, az egyháztanács küldötte őt utaztatta Fogarasra. S mivelhogy Fogarason általában május-július között vezették be az új iskolamestert hivatalába, Huszti is ekkortájt kezdhette meg működését. A források legkorábban 1696. május 3-án említik Husztit annak kapcsán, hogy az egyháziaktól átvette negyedévi fizetségét.¹⁷⁶ Rektori tisztét két év múlva elvesztette, minthogy megnősült.

32. *Bonyhai Simon György (1697. május 17-e után – 1699. május 4.)* 1673-ban született a Küküllő vármegyei Bonyhán Simon János és Botos Zsófia fiaként. Tanult Kolozsváron, illetve Enyeden, ahol 1689 áprilisában subscribált, és ugyanott a contrascriba, valamint a senior

¹⁶⁹ „In usum ecclesiae reformatae Fogarasinae hi canones ecclesiastici descripti sunt anno 1689. ipsis diebus canicularibus, nimirum a 25. Iulii die usque ad 30 eiusdem mensis diem, per Michaellem N. Patachini, pro tunc rectorem scholae indignum manu propria.” BrNLT, Anyakönyvek, Fogaras II. 425v.

¹⁷⁰ „Stephanus M. Abrányi Ungarus auspice sacro et duce deo introductur ad directionem athenaei Fogarasiensis anno aerae christianae 1693. die 1 Iulii.” Vö. Nomina studiosorum 474r. Itt jegyezzük meg, hogy a matrikula csupán 1693-ig tartalmazza a rektorok névsorát, a következő iskolamesterek nevét, illetve működési idejét más forrásokból állapítottuk meg.

¹⁷¹ „Stephanus Abranyi sum receptus in collegium Albense anno 1688. die 23. Iulii. Rector scholae Fogarasiensis. Praeceptor poeseos optime exercitatus. Redux ex academiis, pie obdormivit Tsáti.” Vö. Hörszik: *Sárospataki diákok* 133.

¹⁷² Lásd a 175. jegyzetet.

¹⁷³ „Stephanus M. Abrányi Ungarus, Trajecti ad Rhenum peregrinus, theologiae et philosophiae studiosus” Vö. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Duod. Lat. 168. 210r. Lásd még: *Teleki Pál külföldi tanulmányútja. Levelek, számadások, iratok 1695–1700.* Összeállította és az utószót írta Font Zsuzsa. (Fontes Rerum Scholasticarum III. Szerk. Keserü Bálint.) Szeged 1989. (a következőkben: *Teleki Pál tanulmányútja*) 243–244, 248, 315, 329.; Szabó András: *Teleki Pál (1677–1731) emlékkönyve.* Magyar Könyvszemle 96/1980. 285.

¹⁷⁴ „Stephanus P. Huszti. Anno 1689. die 11. Iunii. Ductus ad rectoratum Fogarasinum ibiquem dede[–] uxorem ducens, rectoriam perdidit.” Vö. Hörszik: *Sárospataki diákok* 134.

¹⁷⁵ „Fejervára mester hozatásáért Kesmarki Andrasnak kölcsөгött, erog. fl. 6.; Mester uramra az mig introducaltott az scholaban, koltetünk eő kegyelmere nehai Gabor deakne aszonyom által bora, husra, kenyere es egyebekre fl. 1,35.” Vö. FogRefLt, Fasc. XLII. nr. 356.

¹⁷⁶ „1696. 3. Maii Huszti urnak egj cantor fl. 8,25.” Uo. Fasc. XXXII. nr. 328. („Fogarasi praedicator uraim, schola mester, kantor es harangozo fizetésekre rendeltetett pénznek fel szedéséről valo regestrum pro anno 1694.” „1696. die 23. Iulii. Az consistorium vegezéséböll az scholamesternek, Huszti urnak extra ordine fizetessen kívül, nem kel fizetesseben tudni erog. fl. 6.” Uo. Fasc. XLII. nr. 356.

tisztet is viselte,¹⁷⁷ 1695-ben pedig a poétika osztály praecceptora volt.¹⁷⁸ Fogarasi működését 1697 májusában kezdte meg,¹⁷⁹ és két évig vezette az ottani rektoriát. 1699 augusztusában már Odera-Frankfurtban, 1701-ben Franekerben, Utrechtben és Oxfordban találjuk, 1702-ben pedig megfordult Halléban is. Hazatérte után 1703-tól Bethlen Miklós erdélyi kancellár udvari papja, 1709-től lelkész Küküllőváron, 1712-től a küküllői egyházmegye esperese.¹⁸⁰ 1726-ban generális nótáriussá, 1728-ban református püspökké választották (itt említjük meg, hogy neve felmerült a Veszprémi István püspök 1713. évi halálával megüresedett püspöki szék betöltése kapcsán is),¹⁸¹ a következő évben pedig Marosvásárhelyre ment lelkésznek, de küküllői esperei tisztét is megtartotta. 1737. szeptember 13-án halt meg Marosvásárhelyen.¹⁸²

33. *Berzetei J. Jakab* (1699. május 4. – 1701. május) 1694. március 18-án írta alá a sárospataki/gyulafehérvári kollégium törvényeit.¹⁸³ Ezt követően került az iskola élére, melyet két évig vezetett. Alighanem azonos azzal a Berzetei Jakabbal, aki 1716–1717 között Dányánban, 1720–1723-ban Sövényfalván, 1724-től 1742-ig pedig Küküllőalmáson volt lelkész.¹⁸⁴

34. *Szentgyörgyi P. Mihály* (1701. május 1-e után – 1703. január) 1691-ben subscribált a sárospataki/gönci kollégiumban. Tanulmányait megszakítva egy ideig Szerencsen rektorkodott, majd visszatért Göncre, onnan pedig a sárospataki/gyulafehérvári kollégiumba ment. 1701 májusában került a fogarasi rektoria élére, amelyet csaknem két évig vezetett. 1705-ben Magyarországra távozott, ahol Andrásy Mátyás báró aulicus lett. 1729-ben halt meg.¹⁸⁵

35. *Németi István* (1703. január 22-e után – 1704) Minden valószínűség szerint azonos azzal a Német Istvánnal, aki 1698 májusában írta alá a sárospataki/gyulafehérvári kollégium

¹⁷⁷ „1689. Georgius Bonyhai. Contrascriba, senior, rector Fogarasiensis, acad. salutavit. NB. Episcopus Transsilvaniae factus.” Vö. Juhász–Jakó: *Nagynyedi diákok* 113.

¹⁷⁸ *Küküllői egyházmegye* II. 18–19.

¹⁷⁹ „1697. die 17. Maii, az böcsületes consistorium vegezesebol Enyedroll schola mester hozatasáert Tarpai Mihaly uramott expedialvan, az consistorium eo kegyelmének uti kölcséget es exitusra erog. fl. 9. Item harmadnap i valo gazdalkodasra erog fl. 3, 90.” Vö. FogRefLt, Fasc. XLII. nr. 356. Lásd még Técsi Jánosnak gr. Teleki Pálhoz címzett 1697. július 1-jei levelét, melyben a hazai hírek között a következőket írja: „Bonyhait akarták Francofurtumba küldeni, de nem jött el. Fagarasba destinálták vagy csak hívták mesternek, de még dubitált, ha elmennen-é.” Vö. *Külföldön bujdosó erdélyi diákok levelezése. Szenvedő papok, szenvedő egyházak*. Szerk. Nagy Géza. (A Károlyi Gáspár Irodalmi Társaság tudományos könyvtára. I.) Kvár, 1933. 48; *Teleki Pál tanulmányútja* 177.

¹⁸⁰ *Küküllői parciális zsinatok* 205.

¹⁸¹ Sipos: *Főkonzisztórium* 77.

¹⁸² Bod: *Polikárpus* 170–175; Illyés: *Küküllői papok* 298–301; Herepei III. 434–436; Zoványi: *Lexikon* 89; Szabó–Tonk: *Egyetemjárás* 881. sz.; Tar: *Magyarországi diákok* 333. sz.; Bozzay–Ladányi 618. sz., 1449. sz.; *Küküllői egyházmegye* I. 393. Bonyhai kiadatlan album amicorum: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Oct. Lat. 121.

¹⁸³ „Iacobus J. Berzetei promittit se in omnibus illustris Collegii P. Albensis legi eiusdemque fidelissimis professoribus et [...] accolis omnibus secundum posse obedientiam praestiturus. Anno 1694. Martii 18. die. Ducitur Fogarasinum ad gubernium scholae 1699. die 4. Maii.” Vö. Hörsik: *Sárospataki diákok* 137. Lásd még: „1699. die 27. Aprilis. Juxta commissionem generosi domini Petri Vajda curatoris mester hozatásra Czizmadia Peter kezében szekernek exitusra, uti kölcségre erogaltot fl. 14, 40; Die 8. Maii. Az böcsületes consistorium végezéséből harmadnapig az scholában mestere erog. fl. 2, 04.” Vö. FogRefLt, Fasc. XLII. nr. 356.

¹⁸⁴ Illyés: *Küküllői papok* 302; *Küküllői egyházmegye* I. 404.

¹⁸⁵ „Michael P. Szent Györgyi a. 1691. 10 Februarii. Rector Szeretsiensis, regressus in colleg. Abire cogitur a. 1701. Albam Iuliam. Inde rector Fogarasiensis in Transylvania. Egressus in Hung. a. 1705. Fit aulicus baronis Matthiae Andrasii. Postea obiit ao. 1729. Homo valde facetus.” Vö. Hörsik: *Sárospataki diákok* 192. Lásd még: „1701. die 1. Maii, az consistorium végezéséből Fejervára mester hozatására uti kölcséget Tarpai urnak erog. fl. 7, szekérbert fl. 6, harmadnapig gazdalkodásra ment fl. 4, fac. fl. 17.” Vö. FogRefLt, Fasc. XLII. nr. 356.

törvényeit.¹⁸⁶ 1703 januárjában került Fogarasra,¹⁸⁷ de ottani működése bizonyosan rövid ideig tartott, ugyanis a települést 1704-ben¹⁸⁸ és 1705-ben¹⁸⁹ súlyos veszteségek érték, melyek során az iskola épülete is elpusztult. Pályájáról további adatokat nem sikerült felderíteni.

Felsorolásunk végén jegyezzük meg, hogy Rétyi Péter naplójának megfelelően 1656 szeptemberében bizonyos Csernátoni Pál vezette a fogarasi iskolát („1656. Die 3 Septembris küldtem iskolába Zsigmond fiacskámat Fogarasban a tudományokba való bevezetése végett, lévén rectora Csernátoni Pál”).¹⁹⁰ Tekintettel arra, hogy a matricula az 1656. esztendőre Királyhalmeci és Szerdahelyi személyében két iskolamestert is említ, Csernátonit nem vettük fel a rektorok sorába, de – minthogy Rétyi Péter adatait csaknem minden esetben megbízhatónak minősítettük – érdemesnek tűnt megemlíteni nevét a jegyzék végén. További adatok hiányában viszont nem tudtuk tisztázni, hogy az Apáczai-tanítvány Csernátoni Pálról vagy más, hasonló nevű személyről van szó (a szakirodalom nem tud Csernátoni fogarasi működéséről, és azt mi sem tudjuk beilleszteni pályájába, ugyanis Apáczai Kolozsvárra érkezése után [1656 nyara] Csernátoni ugyanott az ékesszólás tanára lett).¹⁹¹

Vita Zsigmond,¹⁹² illetve – az ő nyomán – az *Erdélyi könyvesházak* II. kötetének szerkesztői¹⁹³ úgy tudják, hogy Ölyvösi Balázs is tanított a fogarasi iskolában. Dézsi Lajosnak pedig arról is tudomása van, hogy praeceptorként tevékenykedett Misztótfalusi mellett.¹⁹⁴ Az adatokból viszont csupán az derül ki, hogy Ölyvösi kántorként működött Fogarason,¹⁹⁵ a praeceptor tisztelet pedig csak Misztótfalusi rektorkodása után, az 1680-as évek elején állították fel az iskolában.

A fenti jegyzékből, illetve az alábbi táblázatból kitűnik, hogy (1577)1639–1704 között 35 rektor vezette a fogarasi iskolát, köztük pedig a korabeli erdélyi értelmiség olyan kiemelkedő személyiségeivel találkozunk, mint Laskói Csókás Péter, Tiszabecsi Gáspár, Fogarasi Kis Tamás, Misztótfalusi Kis Miklós, Rozgonyi Pap János, Bonyhai György stb. A 33 iskolamester¹⁹⁶ közül 23-ról tudjuk, hogy hol végezte a kollégiumi tanulmányokat: Gyulafehérvárt

¹⁸⁶ „Ego Stephanus Nemet subscripsi legibus anno 1698. die 23. [Maii]” (a hónapot a matricula 17. század végi másolata tünteti fel). Vö. Hörsik: *Sárospataki diákok* 142.

¹⁸⁷ „1703. die 22. Ianuarii. Az böcsületes consistorium közönséges vegezéséből kelletven Tarpai urnak Fejervara mesterért menni Nimethi Istvanert, kire erog. exitusra, uti kölesegre fl. 10, 50. Ittem ugjan az schola mestere Nimethi Istvan uramra harmad napi gazdalkodásra erog. fl. 2,47. [...] Juxta commissionem generosi domini Petri Vajda schola mesternek Nimethi István urnak eö kegyelmenek egi cantorra erog. fl. 11, 25.” Vö. FogRefL, Fasc. XLII. nr. 356.

¹⁸⁸ „Ugyan ma hozták a hírt, hogy a kurucok felprédálván Fogarasnak a városát és magokat is elvívén a nemességet, minekutána elmentenek volna a kurucok onnan, a várost a commendans mind felégettette, hogy a várnak ártalmára ne légyen.” Wesselényi István: *Sanyarú világ. Napló 1703–1708*. I. 1703–1705. Közzéteszi Magyar András. Bukarest, 1983. 162.

¹⁸⁹ Uo. 482.

¹⁹⁰ Rétyi Péter 39.

¹⁹¹ Csernátonira lásd Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. II. Bp. 1893. 320–321; Herepei II. 575–576; III. 400–403; Szabó–Tonk: *Egyetemjárás* 2229. sz.; Bozzay–Ladányi 396. sz., 1359. sz., 2465. sz., 2775. sz.

¹⁹² *A Bethlen Kollégium diákkönyvtárosa a XVII–XIX. században*. = Uő: *Művelődés és népszolgálat*. Buk. 1983. 27.

¹⁹³ *Erdélyi könyvesházak* II. 129.

¹⁹⁴ Dézsi: *Misztótfalusi* 28.

¹⁹⁵ Jakó: *Erdélyi féniks* 269, 529.

¹⁹⁶ Laskói Csókás Pétert és Alvinczi Pétert nem vettük be számításainkba.

3-an (Szenci János, Tiszabecsi Gáspár, Szerdahelyi János), Nagyenyeden 8-an (Szentgyörgyi György, Eperjesi Mihály, Jánki Márton, Szatmárnémeti György, Szeregyei Mihály, Szilágyi Mihály, Misztótfalusi Kis Miklós, Bonyhai György), a Gyulafehérvárra menekült sárospataki kollégiumban¹⁹⁷ 11-en (Szekeresi István, Ikafalvi Pap Márton, Szentmiklósi György, Selleyi György, Miskolci Dávid, Egrespataki Mihály, Ábrányi István, Huszti István, Berzetei Jakab, Szentgyörgyi Mihály, Németi István), Kolozsvárt 1 (Rozgonyi Pap János). Tíz rektornak korábbi tanulmányairól nem tudunk semmi bizonyosat. Ezek mind az enyedi matricula vezetéseinek megkezdése, azaz 1662 előtt végezték kollégiumi tanulmányaikat, többségük (talán Fogarasi Kis Tamást és Almási Istvánt kivéve¹⁹⁸) alighanem Gyulafehérváron. Úgy véljük, Uzoni Miklós, illetve általa a matriculába bejegyzett Keresztúri András, Gecse Péter és Barátosi István esetében valószínűsíthető, hogy a fejedelmi székhelyen tanultak, ugyanis Uzoni – állítása szerint – mindegyiküket ismerte, Tiszabecsről pedig Bod Pétertől tudjuk, hogy Gyulafehérvárt tanult. Megismerkedésükre tehát minden valószínűség szerint a fejedelmi székhelyen folytatott tanulmányaik idején került sor.¹⁹⁹ A fogarasi iskolát a fenti adatok alapján egyaránt tekinthetjük a gyulafehérvár/nagyenyedi, illetve a sárospataki/gyulafehérvári kollégiumok partikulájának. Pontosabban 1672-ig az előbbi (15 rektor), 1672 után pedig az utóbbi, minthogy a fogarasi iskolát ekkor vezető 15 rektor közül 11-en kerültek ki diákjai közül. Következésképpen Mészáros István által a partikuláris iskolák 17–18. századi alapkritériumának minősített „folyamatos kapcsolat egész és rész között, anyaiskola és helyi iskola között”,²⁰⁰ legalábbis a rektorok személye útján²⁰¹ – néhány rövid megszakítással – lényegében 1672 után is fennállt. A fogarasi eklézsia előljárósága az enyedi kollégium mellett tehát gyakran fordult rektorügyben a sárospataki/gyulafehérvári iskolához. Ennek indoka bizonyára az, hogy a jó hírű sárospataki kollégium amint Gyulafehérváron megkezdte működését, az enyedihez hasonló, esetleg jobb képzésben részesítette a diákságot.²⁰²

¹⁹⁷ Ismeretes, hogy 1671 őszén II. Rákóczi György fejedelem katolizált özvegye, Báthori Zsófia a sárospataki kollégium tanárait és diákságát távozásra kényszerítette, és az iskola épületét a jezsuitáknak ajándékozta. A diákság előbb Debrecenbe, majd Gyulafehérvárra menekült, ahol I. Apafi Mihály jóvoltából a Bethlen Kollégium egykori épületében kapott helyet. Vö. Koncz: *Marosvásárhelyi ref. koll.* 113–129; Makkai László: *A kollégium története 1654-től 1703-ig. = A Sárospataki református kollégium. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára.* Bp. 1981. 85; Hörcsik: *Sárospataki diákok* 34.

¹⁹⁸ Kettejük kollégiumi tanulmányára valamikor az 1655–1663 közötti években kerülhetett sor, 1658-ban viszont a fejedelmi székhelyet ért súlyos pusztítások következtében a Bethlen kollégium – Nagyenyeden történt újjáindulásáig – lényegében megszűnt működni.

¹⁹⁹ Ennek kapcsán említjük meg, hogy Pápai Páriz enyedi barátai és tanulótársai között négy olyan személyt sorol fel, akik Fogarason rektorokdtak: Eperjesi Mihályt, Jánki Mártont, Szilágyi Mihályt és Szeregyei Mihályt. Vö. Pápai Páriz: *Békességet magamnak* 585.

²⁰⁰ Lásd Mészáros István: *Rész és egész viszonya a partikuláris iskolarendszerben.* A Ráday Gyűjtemény Évkönyve 3/1983. Bp. 1984. (a következőkben: Mészáros: *Rész és egész*) 49.

²⁰¹ Hangsúlyozzuk a rektorok szerepét mint – a forrásaink alapján kimutatható – egyetlen szoros kapcsolatot a fogarasi skóla, illetve anyaiskolái között, a diáknévsorból ugyanis nem derül ki, hogy Fogarasról a diákok tanulmányaik folytatására melyik tanintézménybe mentek.

²⁰² A sárospataki kollégium gyulafehérvári korszakára lásd Koncz: *Marosvásárhelyi ref. koll.* 113–176. A nagyenyedi (Jakó–Juhász: *Nagyenyedi diákok* 50–51.), valamint a sárospataki/gyulafehérvári (Hörcsik: *Sárospataki diákok* 33.) matriculák alapján végzett számításaink azt mutatják, hogy az évenkénti diáklétszám 1672–1700 között az előbbi esetében átlagosan 17, az utóbbiban pedig 16 volt, a két kollégium között e tekintetben tehát minimális volt a különbség.

Jóllehet a partikuláris iskolák szervezet, tananyag és oktatási módszer tekintetében – a lehetőség szerint – az anyaiskolát igyekeztek követni,²⁰³ s e téren minden bizonnyal a fogarasi iskola sem volt kivétel, mindezt az adatok szűkössége miatt nem tudtuk kimutatni. Az viszont bizonyos, hogy az „anyaiskolák” váltogatása, úgyszintén a gyakori rektorváltás nem kedvezett sem az oktatói-nevelői munka folyamatosságának, sem a szorosabb anyaiskola-partikula kapcsolatviszony kialakításának.²⁰⁴ De ugyanakkor ezen gyakori változások pozitívumaként értékelhetjük azt, hogy a frissen végzett kollégiumi diákok révén a partikuláris iskolákba is meglehetősen gyorsan eljutottak a kollégiumi tananyagban és oktatási módszerekben jelentkező újítások.

A fenti adattárból azt is megtudjuk, hogy a vizsgált időszakban az iskolát csupán két akadémia (Szenci János, Rozgonyi János) vezette. Ez alapján – minthogy a jelentősebb partikulák (pl. Marosvásárhely) gyakorta akadémiákat megjáró rektorok vezetése alatt működtek – részben az iskolát a fejedelemség kori tanintézmények sorában megillető helyre is következtethetünk: fontossági rendben a gyulafehérvári/nagyenyei, kolozsvári, vásárhelyi – 1670 után pedig a – székelyudvarhelyi iskola utáni „tömb” élvonalába állíthatjuk.²⁰⁵ Ezt látszik megerősíteni Apafi Mihálynak főként a presbitériumok ügye kapcsán a Gyulafehérváron tartandó 1671. október 3-i mixta congregatióra²⁰⁶ kiküldött meghívói is, melyben egyházi részről az esperesek és lelkészek mellett a kollégiumi professzorok, valamint a jelentősebb partikuláris iskolák rektorai – köztük a fogarasi iskolamester – megjelenését is kérte.²⁰⁷ Ez kétségkívül a fogarasi skólának, illetve az ott folyó képzés színvonalának a jelentőségét és elismertségét bizonyítja (ezek elnyerésében pedig, tegyük hozzá, alighanem az is közrejátszott, hogy Apafi idején Fogaras gyakorlatilag fejedelmi székhellyé lépett elő), továbbá nem kizárt, hogy a partikuláknak a meghívóban összeállított sorrendje valamilyen szempont szerinti rangsorolásra utal, amennyiben tudjuk, hogy a marosvásárhelyi és udvarhelyi tanintézmények ténylegesen a legnagyobb partikulákká nőttek ki magukat, ezeket pedig – legalábbis ebben az időszakban – rendre a kézdívásárhelyi, szászvárosi, fogarasi, illetve dévai iskola követhette.

²⁰³ Pokoly IV. 277, 282; Dankó: *Partikularendszer* 776, 791.

²⁰⁴ Főlöleslegesnek tartjuk e helyen megismételni vagy összegezni mindazt, amit az iskola- és oktatástörténet az anyaiskolák és partikulák meglehetősen összetett kapcsolatviszonya, illetve a partikuláris iskolarendszer kutatása terén elért (erről a kérdéskörrel – a debreceni kollégium partikularendszere kapcsán – kitűnő összefoglalást nyújt Dankó: *Partikularendszer*, valamint Mészáros: *Rész és egész*). Csúpn annyit említünk meg, hogy egy iskolát akkor minősíthetünk egy másik tanintézmény partikulájának, ha rektorát rendszeresen ugyanabból az anyaiskolából kapja, a szervezet, tananyag, oktatási módszerek stb. tekintetében szintén az anyaiskola szolgál mintául, valamint a magasabb tanulmányokra igyekvő diákjai nagyobbára úgyszintén az anyaiskolába mennek. A fejedelemség kori Erdély tekintetében e kérdéskör alapos vizsgálata még várat magára, de úgy véljük, Dankó Imre megállapítása jó kiindulópontot nyújt a további kutatásokhoz: „...bár az erdélyi református nagyiskolák köré is alakult ki néhány kisiskola, azok nem alkottak olyan szoros partikuláris rendszereket, mint az alföldiek...” (Vö. Dankó: *Partikularendszer* 778–779.)

²⁰⁵ Jóllehet Pokoly szerint a „...partikulák között még az sem képezett fokozati különbséget a XVII. század végéig, hogy rectoraik akademikusok voltak-e vagy domidoctusok.” Vö. Pokoly IV. 284.

²⁰⁶ Az 1671. októberi vegyes gyűlésre bővebben lásd Sipos: *Főkonzisztórium* 15–16.

²⁰⁷ „...ad diem tertium proxime futuri mensis Octobris Fejérvári városunkban convocattassuk a keresztyéni valásunkon livő minden praedicatori rendeket és azon religion livő keresztyén Patronusokat, az Enyei és Kolozsvári Collegiumokban livő Professor uramékkal; Annak felette Marosvásárhelyi, Udvarhelyi, Kézdi-Vásárhelyi, Szászvárosi, Fogarasi és Dévai Scholak mestereivel edgyütt.” Vö. Koncez József: *I. Apafi Mihály fejedelem convocatorija 1671-ben*. Protestáns Közlöny 13/1883. 244. A fogarasi rectoria élén ekkor Szeregyei Mihály (1670–1672) állt.

A 31 iskolamester közül a későbbiekben viszonylag kevesen, nyolcan²⁰⁸ peregrináltak. Ez a szám viszont magasnak bizonyul, ha a fogarasi iskolát e tekintetben összevetjük más partikulákkal. Pl. a szászvárosi iskolától egy,²⁰⁹ a dézsitől két,²¹⁰ a vásárhelyi partikulától pedig hat²¹¹ rektor tanult külföldi egyetemen (de pl. egyetlen bánffyhungyadi iskolamester²¹² nevét sem találtuk meg az akadémiták között). Jóllehet a rendelkezésünkre álló névsorok – főként a bánffyhungyadi – hiányosak, összevetésünkből világosan kitűnik, hogy a fogarasi partikulától az említett tanintézményekhez képest a rektorok magas arányban peregrináltak. Ez pedig a skóla academica promotio jellegét domborítja ki. A frissen végzett kollégiumi diákoknak negyede tehát – mint említettük – átmeneti státusként tekintett rektori tisztre, és lényegében peregrinációjához szükséges pénzösszeg összegyűjtése érdekében végezte munkáját, a külföldi tanulmányok bevégeztével pedig lelkeszként tevékenykedett. Rektorságuk után bizonyíthatóan csak négyen folytatták működésüket Fogarason, mégpedig Szerdahelyi János és Szekeresi István másodlelkészi tisztségben, valamint Uzoni Miklós és Szilágyi Mihály, akik világi pályát választottak. A nevezettek – Szekeresit kivéve, aki 1685-ben Gyulafehérvárra távozott – Fogarason fejezték be életüket. Az iskolamesterek feléről azonban igen keveset vagy semmit nem tudunk, részint minthogy azok látóköriünkben teljesen kikerültek, részint mivel az egyedi életutak nyomán követésére külön levéltári kutatásokat nem végeztünk. Csak feltételezzük, hogy többségük a 17. századi egyházi értelmiség szokásos életútját járta be, azaz főként lelkészi, ritkábban iskolamesteri tisztségekben helyezkedett el (itt jegyezzük meg, hogy a külföldi iskolázottság az akadémitákat a papi-tanítói rend domidoctus tagjai fölé emelte,²¹³ az utóbbiak részére tehát általában a kisebb települések lelkipásztori és tanítói tisztségei jutottak), néhányan pedig világi munkakörökben próbáltak érvényesülni.

Fentebb említettük, hogy az iskolamesterek közül többen jelentős egyházi, esetleg világi karriert futottak be. Úgy véljük, valamelyest ez is tükrözi a fogarasi iskola, valamint az ottani oktatás színvonalát, és bizonyosak vagyunk abban is, hogy – tekintettel az iskola academica promotio jellegére – a leendő rektorok az „anyaiskola” tehetségesebb diákjai közül kerültek ki. Nem véletlen tehát, hogy 1656 után – korábról ugyanis ilyen jellegű adatokkal nem rendelkezünk – 12 olyan iskolamester került a jó hírű fogarasi rektoria élére, akik kollégiumi tanulmányaik idején a jelesebb diákok részére fenntartott praeceptor, senior vagy contrascriba tiszteet viselték. (Különösen a praeceptorság jelentős, ugyanis a leendő rektorok még fogarasi működésük előtt gyakorlatra tettek szert a kollégiumbeli alsó osztályok oktatása során.)

Az iskolamesterek Fogarasra hozatalával, illetve ottani berendezkedésükkel kapcsolatos költségeket az egyházközség fedezte. Erre vonatkozóan több adatunk is van. Első lépésként az eklézsia szekeret küldött Gyulafehérvárra vagy Nagyenyedre a rektorért. Misztótfalusi Kis Miklós fuvarozására az erette küldött Bálint András a szekeresnek, illetve az útiköltségre ösz-

²⁰⁸ Misztótfalusi is felvettük a peregrinusok közé, minthogy az erdélyi református főkonzisztórium hazatérte után elismerte akadémita voltát. Vö. Herepei III. 433.

²⁰⁹ Ősz Előd: *Szászvárosi diákok* 20–22. Az 1660-as évektől 1703-ig 12 rektor nevét ismerjük.

²¹⁰ Herepei: *Dési ref. iskola* 216–222. Az 1638–1703 közötti időszakból 21 iskolamestert említ.

²¹¹ Koncz: *Marosvásárhelyi ref. koll.* 42–59. Az 1640–1703-as évekből 25 rektort sorol fel.

²¹² Lásd Herepeinek a 25. jegyzetben idézett munkáját a bánffyhungyadi iskoláról, melyben 1670 tájékától 1704-ig 11 rektorról tud. (Vizsgálódásunk egyidejűleg megkérdőjelezi az iskola academica promotio minőségét is. Vö. Sebestyén: *Kalotaszeg népoktatása* 140–141.)

²¹³ Dankó: *Partikularendszer* 777.

szesen 10 forintot fizetett.²¹⁴ Tudjuk, hogy Ikafalvi Márton Fogarasra hozatalára Györgyfalvi István és Fazakas János perceptorok 1680 májusában Harasztosi Istvánnak tíz forintot adtak, melyből ő ötöt a szekér bérlésére, ötöt pedig a rektor szükségére fordított.²¹⁵ Szintén Ikafalvi a fogarasi tartózkodásának első négy napján hat és fél forintot költött.²¹⁶ Szentmiklósi György szállítására a szekeresnek, valamint a leendő rektor költségeire 11 forint 50 dénárt fizettek.²¹⁷

Az iskolamestereket többnyire június, ritkábban május, illetve július folyamán a fogarasi elsőpap a kurátorokkal együtt vezette be a rektori tisztségbe (és működésük idején lényegében a lelkész és a konzisztórium illetékessége alá tartoztak²¹⁸). Bár erre vonatkozóan csupán egy adatot találtunk (mely szerint Szilágyi Mihályt Tarpai András elsőlelkész és az eklézsia inspectorai iktatták be²¹⁹), alighanem ez a gyakorlat érvényesült valamennyi iskolamester esetében.²²⁰ Az új rektor bevezetése Fogarason is áldomással járt,²²¹ legalábbis erre enged következtetni az egyházfiak számadásának ama bejegyzése, miszerint Uzoni Miklós parancsára Szentmiklósi György beiktatásakor 72 dénárt költöttek.²²² Az egyes rektorok működési ideje egy és négy év között mozgott, a legtöbben, 14-en viszont két-két esztendeig, heten pedig egy-egy évig vezették az iskolát. Az egyházi hatóságok egyébként rendszerint vigyáztak arra, hogy bizonyos iskolamesterek, megfélemlítve az eredeti célról, a peregrinációról, az akadémiai beneficiumok élén két-három évnél tovább ne működjenek. A rektorok esetében is érvényesült az évenkénti marasztás vagy elküldés szokása.²²³ Ennek gyakorlása Fogarason a konzisztóri-

²¹⁴ „Anno 1677. die 23. Maii erogaltunk Balint Andras uramnak az mester hozatasaert az szekeresnek uti kölcselgel in summa facit fl. 10.” Vö. FogRefLt, Fasc. XXXIII. nr. 329. (Anno 1677. die 27 Ianuarii, administralt Balint Peter es Szabo Janos perceptor uramek...)

²¹⁵ „Anno 1680. die 29. Maii. Mostani mesterünk, Ikafalvi Marton uram ide scolankban valo hozatasara adtak perceptor uraim Gieörgyfalvi István es Fazakas János uramek Harasztosi Istvan uram kezeben azon kölctzegre fl. 10 ~ tíz forintokat, ötöt szeker berben, ötöt pedig mester uram szüksegere erogalta. Meli administratiourul quietalom en is ö kegyelmeket pro futuro testimonio. Datum in arce Fogaras, anno et die ut supra. Boier Sigmond manu propria.” Uo. Lásd még: „Boer Sigmond uram verballis comissioiara anno 1680. die 29. Maii, az uy mester Ikafalvi uram ide hozassara attunk Harasztossi uramnak kesz penzt fl. 10.” Uo. (Regestuma Fogarasban lakozzo Geörgyfallui Istvan es Fazekas Janosnak minden nemeö perceptioia, erogatioia a die 3 Iulii anni praesentis 1678., usque ad diem 30 Iunii anni 1680.)

²¹⁶ „Item ugian az uy mestert Fogarasban hozvan 4 napok allat erogalt k.p. fl. 6,49.” Uo.

²¹⁷ „Nemzetes [Uzoni] Miklos deák uram comissiojára az oskola mester Szentmiklosi Giörgi uram exitusára Precup Farkas szekeresnek, Szentmiklosi Giörgi urnak magának, ez mellette lévő Fazakas Janos urnak fl. 11 den. 50.” Uo. (Regestum parciale super exactione perceptionum proventuum fori Fogaras anno 1680. [...] Erogatio pro anno 1680. 1681.)

²¹⁸ Tulajdonképpen csak egyetlen olyan adatunk van – mégpedig a román skóla 1657. évi szabályzatában –, amely szerint a magistratus is róhatott ki büntetést mind a román, mind a magyar iskolamesterre abban az esetben, ha a köztük, illetve a diákok közötti jó viszonyt nem tartották fent. Lásd Prodan: *Urbarii* II. 186.

²¹⁹ Lásd a 133. jegyzetet.

²²⁰ Hasonlóképpen járhattak el a fogarasi román skóla rektorának iktatásakor is, az 1657. évi rendszabály szerint ugyanis az iskolamester „hivatallya es bé allatása Fagarasnak ura es fő tiszti méltóságából légyen, a fagarasi minesteriumtól vagy consistoriumtól. Függsége is egészszen innen”. Vö. Prodan: *Urbarii* II. 186.

²²¹ Koncz: *Marosvásárhelyi ref. koll.* 44.

²²² „Nemzetes Uzony Miklos deák uram comissiojára Szentmiklosi Györgi uram oskolában bévitele alkalmazóságával ment penz den. 72.” Vö. FogRefLt, Fasc. XXXIII. nr. 329. (Regestum parciale super exactione perceptionum proventuum fori Fogaras anno 1680. [...] Erogatio pro anno 1680. 1681.)

²²³ Mészáros: *Iskolaügy* 373. Lásd még Dósa: *Szászvárosi ref. koll.* 12–13.

um hatáskörébe tartozott,²²⁴ de csupán egyetlen iskolamester marasztásáról van tudomásunk.²²⁵ Minthogy azonban hét rektor – mint említettük – csupán egy-egy évet működött Fogarason, feltehető, hogy közülük néhányat a konzisztórium tanácsolt el tanításra való alkalmatlanságuk miatt (a túlságosan rövid, egy-két éves szolgálati idő következtében többen közülük, nyilván, nem is válhattak be a hozzájuk fűzött reményeket). Csupán az 1695–1697 között működő Huszti István esetében ismerjük rektorsága elvesztésének okát: Husztinak azért kellett felhagynia tanítóskodásával, mert megnősült. Említettük, az academica promotiók élére főként azok a tehetséges kollégiumi végzettek kerültek, akik külföldi tanulmányútjukhoz igyekeztek előteremteni az anyagiakat. Aki tehát időközben megnősült, az már aligha peregrinált, az általa elfoglalt rektori állásra viszont szüksége volt másnak is jövedelemszerzés céljából.

A fogarasi iskola rektorai (1577–1704)²²⁶

	Név	Működési idő	Kollégiumi tanulmányok	Külföldi tanulmányút	Későbbi életpálya
1.	Laskói Cs. Péter	1578 előtt		1578–1585	lelkész
2.	Alvinczi Péter	1604			
3.	Szerencsi János	1639–1640			
4.	Szenci M. János	1639–1640	Gyulafehérvár	1638–1639	lelkész
5.	Lázári János	1644–?			lelkész
6.	Tiszabecsi Gáspár	1644 után – 1649 előtt	Gyulafehérvár	1650–1654	lelkész, püspök
7.	Keresztúri András	1644 után – 1649 előtt	Gyulafehérvár (?)	1649–1653	
8.	Gecse Péter	1649 után – 1652 előtt	Gyulafehérvár (?)		
9.	Barátosi István	1649 után – 1652 előtt	Gyulafehérvár (?)		
10.	Uzoni Miklós	1652. jún. 9. – 1654. jún. 11.	Gyulafehérvár (?)		nótárius, exactor
11.	Remetei K. Mihály	1654. jún. 11. – 1655. jún. 9.			

²²⁴ Ezt az eklézsia igazgatására rendelt inspectorok (egyházbírák) 1664. évi instructiójának nyolcadik pontja írja elő: „Ha mikor vagy predikátoroknak, vagy mestereknek vocatiót kell adni vagy azokat el bocsátani, a megnevezett inspectorok elsöben magokban consultálodván és deliberálván, azután az ecclesiában lévő több értelmes embereknek is elejekben terjeszszék és aképpen egyenlő tetzésből tselekedjenek, ki nem rekesztvén mindazáltal sem ezekből, sem egyéb szükséges dolgokból ez helyet bíró vallásunkon lévő fő patronusoknak istenes tettzéseket és segedelmeket...” FogRefLt I. c/1. 30–31.

²²⁵ 1671. május 4-e körül: „Item az mester Szerenyei Mihaly it marasztasakor David Janos uram parancsolatiabol atuk fl. 2.” Uo. Fasc. XXXII. nr. 328. (Perceptio pecuniarum anno 1669)

²²⁶ Minthogy az adattárban már ismertettük az életpályákat, a táblázatban csupán a jelentősebb adatokra utaltunk.

	Név	Működési idő	Kollégiumi tanulmányok	Külföldi tanulmányút	Későbbi életpálya
12.	Királyhelmecei János	1655. jún 9. – 1656. jún.			
13.	Szerdahelyi János	1656. jún.– 1660.	Gyulafehérvár		lelkész
14.	Fogarasi K. Tamás	1660–1663.	Debrecen[?]		lelkész
15.	Almási István	1663– 1664. okt. 24.			
16.	Szentgyörgyi B. György	1664. okt. 24. – 1666. máj. 26.	Nagyenyed	1666–1669	lelkész
17.	Eperjesi Mihály	1666. júl. 12. – 1668. jún. 11.	Nagyenyed	1671–1673	lelkész
18.	Jánki Márton	1668. jún. 11. – 1669. máj. 27.	Nagyenyed		lelkész
19.	Szatmárnémeti György	1669. máj. 27. – 1670. máj. 20.	Nagyenyed		
20.	Szeregyei Mihály	1670. máj. 20. – 1672. máj. 23.	Nagyenyed		
21.	Szekeresi István	1672. máj. 23. – 1674. máj. 6.	Sárospatak/Gyfv.		lelkész
22.	Szilágyi Mihály	1674. jún. 15. – 1677. jún. 5.	Nagyenyed		nótárius
23.	Misztótfalusi K. Miklós	1677. jún. 5. – 1680. jún. 3.	Nagyenyed		nyomdász
24.	Ikafalvi P. Márton	1680. jún. 3. – 1682. jún. 1.	Sárospatak/Gyfv.		lelkész
25.	Szentmiklósi György	1682. jún. 1. – 1683. jún. 26.	Sárospatak/Gyfv.		lelkész
26.	Rozgonyi P. János	1683. jún. 26. – 1685. júl. 5.	Kolozsvár	1676–1679	lelkész, esperes
27.	Sellyei P. György	1685. júl. 5.– 1687. júl. 1.	Sárospatak/Gyfv.	1701–1702	lelkész
28.	Miskolci Dávid	1687. júl. 1.– 1689. júl. 6.	Sárospatak/Gyfv.		lelkész, esperes
29.	Egrespataki N. Mihály	1689. júl. 6.– 1693. júl. 1.	Sárospatak/Gyfv.		
30.	Ábrányi M. István	1693. júl. 1.– 1695. máj.	Sárospatak/Gyfv.	1697–1698	lelkész

	Név	Működési idő	Kollégiumi tanulmányok	Külföldi tanulmányút	Későbbi életpálya
31.	Husztai István	1695. máj.– 1697. máj.	Sárospatak/Gyfv.		
32.	Bonyhai S. György	1697. máj. – 1699. máj. 4.	Nagyenyed	1699–1702	lelkész, püspök
33.	Berzetei J. Jakab	1699. máj. 4. – 1701. máj.	Sárospatak/Gyfv.		lelkész
34.	Szentgyörgyi P. Mihály	1701. máj.– 1703. jan.	Sárospatak/Gyfv.		aulicus
35.	Németi István	1703. jan. – 1704.	Sárospatak/Gyfv.		

Az iskolamester járandóságai

Az iskolamester járandóságai, melyeknek megállapításában – akárcsak a lelkészi javadalmak esetében – Fogarasföldre mindenkori ura meghatározó szerepet játszott, részint a város lakóitól fizetett pénzbeli, valamint a patrónus által az uradalom bevételeiből rendelt természetbeni juttatásokból, részint a tandíjból, illetve az iskolatörvényben rögzített más illetményekből, továbbá szállás és ellátás biztosításából állt. Bár a járandóságokról jóval teljesebb képet nyerhettünk volna a rektorkérvő levélhez csatolt ún. díjlevél alapján, amely – legalábbis a debreceni kollégium partikulái esetében – Dankó szavaival élve „nemcsak a kiküldendő rector javadalmazása felől tájékoztatott, hanem felvilágosítással szolgált a rector gondjaira bízandó iskoláról (nagyság, tanulói létszám, iskolaépületek, a rectori szálláshely stb.) is”²²⁷ ilyen díjleveleket viszont az általunk átnézett anyagban nem találtunk. Az iskolamester fizetéséről – az iskolatörvényben fellelhető szabályozás mellett²²⁸ – a legtöbbet azok a jegyzékek (regestrum, catalogus) árulnak el, amelyeket az egyháziak a település lakói által a lelkész, rektor, esetenként a kántor és harangozó fizetésébe adott összegek beszédéséről vezettek.²²⁹ Ezek a regesztrumokat évenként állították össze, de sajnos csak az 1670-es évekkel kezdődően maradtak meg, a legkorábbi 1671-ből. Az iskolatörvényből tudjuk, hogy a rektor pénzbeni fizetésének kezelése az egyházi feladatkörébe tartozott. Ezt egyébként az egyháziaknak adott, keltezés

²²⁷ Dankó: *Partikularendszer* 794.

²²⁸ *Leges scholae Fogarasianae: Leges speciales. 4. De didactro rectoris I–X. 469r–470r.*

²²⁹ Pl. „Az Fogarasi orthodoxa ecclesianak praedicatori es schola mesternek fizetesereol valo regestrum pro anno 1671. a die 1. Ianuarii inchoatum; Regestrum super collectione pecuniarum in salarium sive solutionem pastorum ecclesiae Fogarasiensis et rectoris scholae a die 1. Ianuarii anni 1675. inchoando et ultima Decembris anni eiusdem finiundo seu terminando; Catalogus super collectione pecuniarum in salarium sive solutionem pastorum ecclesiae Fogarasiensis et rectoris scholae a die 1. Ianuarii anno 1677. inchoando ultima Decembris anni eiusdem finiundo seu terminando; Fogarasi praedicator uraim, schola mester, kántor es harangozo fizetesekre rendeltetel pénznek fel szedéséről valo regestrum pro anno 1691.” Vö. FogRefL, Fasc. XXXII. nr. 328. Itt jegyezzük meg, hogy az egyházközségi levéltár részben rendezetlen, ezért – bár látszólag pontos jelzettel adunk (Fasc. XXXII. nr. 328: Különböző időkből egyházi jövedelmek kimutatásának listái a XVII–XVIII. századból, valamint Fasc. XXXIII. nr. 329: Egyházi bevételek és kiadások jegyzékei a XVII., XVIII. századokból) – az említett tételek külön-külön több tucatnyi összeírást és más, közelebbi jelzet nélküli iratot tartalmaznak.

nélküli, de vélhetően a 17. század végén összeállított instructio negyedik pontja is előírja: „Az predikátorok és mester számára repartiatatandó fizetést az elejekben adandó mód és instructio szerint szorgalmason felhajtják, igaz regestumokat, jegyzéseket tartsanak arról, hogy senkit is ne defraudallyanak, cantoronkint fizessenek bé mind predikator urnak, mind az mesternek és quietaltassak magokat...”²³⁰ Bornemissza Annának Veres Péterhez, a fogarasi vár helyettes kapitányához, Boér István udvarbíróhoz, a város bírójához, valamint más illetékesekhez intézett 1668. évi rendelete pedig arról tájékoztat, hogy a Fogarason lakó „minden rendek, akarmi vallásu és nyelven valok legyenek azok, de az kiknek uczasorban és rendben vadnak házaik” kötelesek voltak bizonyos összeggel hozzájárulni a rektor fenntartásához, a kapitány pedig az ellenszegülőkkel szemben segítséggel tartozott a pénz begyűjtését végző személyeknek.²³¹ Ennek megfelelően két aedilis utcánként, mindig azonos rendben gyűjtötte be a háztulajdonosoktól a pénzt, az alábbi módon: Olt utca, Lenkert utca, Betlen utca, Piac, Székely és Malom utca, Kis Galac utca, Kis utca, Híd utca, Csitkó kert utca. Az egyházfiak táblázatot készítettek, és külön oszlopba írták az adózók nevét, illetve a papok, mester vagy kántor fizetésébe megadott összegeket. Úgy tűnik, a fizetés kötelezettségét időnként kiterjesztették a zsellérekre is: pl. 1671-ben külön jegyzéket vezettek – szintén utcánkénti rendben – a zsellérek adózásáról, sőt időnként a puszta telkek után is kellett adót fizetni a tulajdonosoknak, melyet ismét más lajstromba írtak össze. A regesztrumok végén megadták a begyűlt pénz végösszegét, de gyakran bevezették a lelkésznek, rektornak negyed- vagy félévenként megadott járandóságát is, feltüntetvén a kifizetés időpontját és a kedvezményezett nevét, esetenként jelölték azt is, ha a polgárok közül valaki nem fizetett, vagy egyéb nehézségek merültek fel. Következésképpen a regesztrumok behatóan felfedik az egyházközség működésének ezt a szeletét, melyről egyébként máshonnan nem tudnánk tájékozódni. A rektor részére a polgárok pl. 1671-ben 5 és 25 dénár között adóztak, a legtöbben 10 dénárt adtak, a zsellérek pedig 5 dénárt fizettek. Ennek megfelelően a rektor számára 48,46 forint gyűlt össze (ezzel szemben a két lelkész javára összesen 159,07 forintot szedtek be az egyházfiak). Az adó nagysága az idők folyamán, legalábbis a 17. század hetvenes éveitől nem változott: az 1677–1682. évi regesztrumok szerint szintén 5–25 dénár között fizettek a polgárok, zömük ezekben az esztendőekben is 10 dénárt, tehát nagyjából hasonló összegek gyűltek be. Hogy korábban mennyit és hogyan adóztak a fogarasi lakosok, azt nem tudjuk, de vélhetően ez a rendszer már régebben működött, ugyanis 1671-ben teljesen kiforrott formájában tűnik elő. Az iskolamesternek a várostól nyert fizetsége összegét tehát elsősorban az adózó polgárok száma alakította, minthogy ahhoz a település minden egyes háztulajdonosa köteles volt hozzájárulni.²³²

Az iskolamester készpénzben nyert fizetségét kántoronként, azaz évnegyedenként kapta. Miután az egyházfiak beszédtek a polgároktól a pénzt, azt, minden jel szerint, valamelyik kurátor utasítására (commissio) kántoronként, esetleg félévenként kifizették a rektoroknak. Így történt ez 1679-ben, amikor Uzoni Miklós kurátor meghagyta Fábián Márton és Varga Gábor egyházfiaknak, hogy Misztótfalusinak adják meg kántorpénzét, azaz 10 forintot, és ve-

²³⁰ Uo. I. c/1. 119.

²³¹ Uo. Fasc. I. nr. 22.

²³² Bár a tanerőknek az ekléziától nyert járandóságait a fogarasi lakosok közösen teremtették elő, tekintettel a település vallási és etnikai összetételére mégsem nevezhetjük a partikulát az egész közösség iskolájának.

gyenek tőle nyugtatót,²³³ vagy 1682-ben, amikor említett Varga Gábor, illetve Ács György aediliseknek parancsolta meg, hogy a kezükön levő bevételekből elégtételt adjanak meg Ikafalvi Márton rektort féléves fizetése felől.²³⁴ Miután a mesterek átvették járandóságukat, nyugtatót (quietantia) állítottak ki az egyháziak részére, a perceptorok pedig bevezették az eklézsia számadásaiba az illető rektor nevét és a kifizetett összeget (erre a nyugtatónyok hátoldalára rájegyzett „Be irtam” jegyzet utal). Szerencsés módon ezekből a nyugtatónyokból, illetve az előbb említett commissiókból több is megmaradt az egyházközség számadásai közt (ezekre az iratokra egyébként az egyháziaknak gondosan kellett vigyázniuk, a beszédett pénzről ugyanis számot kellett adjanak a perceptoroknak, valamint a kurátoroknak). Tudjuk, hogy Misztótfalusi Kis Miklós fogarasi működése idején negyedévenként 10 forintot, egész évre tehát 40 forintot kapott fizetésül.²³⁵ (Megjegyzendő, hogy kántoroként ugyanekkor Horti István elsőpap 25 forint, Szekeresi István másodpap pedig 8 forint fizetésben részesült az eklézsiaától.) Misztótfalusi utódja, Ikafalvi Márton 1680–1682-ben évnegyedenként szintén 10 forintot kapott,²³⁶ de Rozgonyi János 1683-ban és 1684-ben már 15 forintot húzott, jóllehet 1685-ben ez az összeg – a korábbiaknak megfelelően – 10 forintra csökkent. Miskolci Dávid 1688–1689-ben ismét 15 forintot nyert fizetésül kántorként, Egrespataki Mihály pedig 11,25 forintot. Ábrányi István első kántorpénze szintén 11,25 forint volt, de 1693. október 1-jétől 1694. szeptember 30-ig már 15 forint, rektorsága végéig pedig újból 11,25 forint salláriumban részesült. 1696-ban Huszti István kántorpénze 8,25 forint, Némethi Istváné 1703-ban viszont ismét 11,25 forint volt.

Itt említjük meg, hogy esetenként az iskolamester látta el a kántori teendőket is. Adatunk erre vonatkozóan 1689 májusából van, amikor az új kántor, Tordai Sámuel 30 forintban megállapított évi fizetéséből 15 forintot Miskolci Dávid 60 forint járandóságából különítettek el, minthogy azt az összeget a rektor addig a kántori teendők végzéséért is kapta.²³⁷ 1685-ben

²³³ „Fogarasi egyházi uraim Fabian Marton és Varga Gábor uraink veven az en commissiomat az oskola mestert Tótfalusi uramat a die 10. Februarii 1679 usque ad 11. Maii anni eiusdem egy cantoraról ~ super fl. 10 elegicse meg, quietantiat veven kegyelmeket azon commissio melle, annak idejében számot adhat. Fogaras, 25. Maii 1679. Nicolaus Uzoni manu propria.” Vö. FogRefLt, Fasc. XXXII. nr. 328.

²³⁴ „Varga Gabor ur és Ács György ur! Kegyelmetek a kezeknél lévő 1680 esztendőbeli proventusból oskola mesterünk Ikafalvi Márton urnak a die 3. Decembris 1681 usque ad ultimum Maii ugy, mint fél esztendei fizetesiben adgyon husz forintot ~ fl. 20. Quietantiat veven rolla ezen commissiom melle acceptalltatik kegyelmeket raciojában. Fogaras, 27. Maii, 1682. Nicolaus Uzoni alius curator ecclesiae Fogarasiensis manu propria.” Uo.

²³⁵ „Anno 1678. die 1. Septembris percipialtam első cantorra való fizetésemet fl. 10 perceptor uraimék kezeiből. Nicolaus M. Tótfalusi rector scholae Fogarasiensis.” „Anno 1678. die 1. Decembris percipialtam második cantor pénzemet fl. 10 perceptor uraimék kezeiből. Nicolaus Tótfalusi manu propria.” Uo. Fasc. XXXIII. nr. 329.

²³⁶ „A die 3. Iunii ad diem 3. Septembris levaltam perceptor Györgyfalvi Istvan uramtul fl. 10 ~ tíz forintokat. Anno 1680. 12. Iunii. Ikafalvi P. Marton rector scholae Fogarasiensis manu propria.” Uo. „Anno 1681. 14. Maii, Ács György es Varga Gabor edgyházi uramektul a die 3. Decembris percipialtam ad diem 3. Iunii fl. 20t, es így egészen az fl. 20kat, melyrül ü kegyelmeket quietalom. Ikafalvi P. Márton Fogarasi schola mester manu propria.” (Alatta más kézzel: „Be irtam.”); „Anno 1681. 17. Martii. A die 3. Septembris anni praeteriti ad diem 3. Decembris eiusdem anni percipialtam második cantorra Ács György es Varga Gabor egyházi uramektul fizetisemben penzt fl. 10, melyrül ü kegyelmeket quietalom. Ikafalvi P. Marton scholae rector Fogaras manu propria.” (Alatta más kézzel: „Be irtam.”) „Varga Gabor és Ács György uramektul percipialtam fél esztendore fizetisemben fl. 20 ~ husz forintokat, melyrül eő kegyelmeket quietalom. Fogaras, 27. Maii 1682. Ikafalvi P. Márton non pridem rector scholae Fogarasiensis manu propria.” (Alatta más kézzel: „Be irtam.”) Uo. Fasc. XXXII. nr. 328.

²³⁷ „Anno 1689. die 21. Maii. Az ur fő kapitány tekintetes nagyságos Betlen Gergely uram ő kegyelme tettzésiből fogadván a fagarasi ecclesiában cántornak Thordai Samuel uramat, jelen lévén ugyan akkor vice kapitány nemzetes Vajda Péter uram is, és többire az egész törvényes székben való assessorok, az ő hivatalyára keze bé adásával előttünk

pedig a praeceptor 20 forint évi járandóságát a rektor 60 forintra megemelt fizetéséből különítették el. Minden valószínűség szerint tehát az egyes iskolamesterek (pl. Rozgonyi János, Miskolci Dávid, Ábrányi István) átlagon (40–45 forinton) felüli évi salláriumának (pl. 60 forint) egy részét vagy a kántorkodásért nyert illetmény, vagy az osztálytanító járandóságát képező összeg tette ki, ezt pedig figyelembe kell venni az oktatói tevékenységért kapott fizetség megállapításában. A fentiek alapján egyidejűleg arra is fény derül, hogy a rektori járandóságok tekintetében Fogarason nem tettek különbséget az akadémita és a kollégiumi végzett (vagy a kollégiumi tanulmányait megszakító diák) között.

Valamikor a 17. század végén az eklézsia az iskolamesterek készpénzben nyert fizetését kiegészítette 10 köből búzával.²³⁸ Az iskolai rendtartásból tudjuk meg, hogy a rektor megkapta a sabbathalist is.²³⁹ Ezzel a megnevezéssel bizonyosan Fogarason is a település egyik, arra kijelölt malmának a szombati őrlebsből származó jövedelmét illették.²⁴⁰

A századforduló után már nem követték az iskolamesteri fizetés alakulását,²⁴¹ de a Rákóczi-szabadságharc után egyre inkább elszegényedő fogarasi egyházközség komoly nehézségekkel küzdött mind az iskolamesteri, mind a papi járandóságok megadásában.

Az iskolamester fizetésének másik része a diákok által fizetett tandíjból, didaktrumból származott, amelyet a tanulók évente két részletben tartoztak megadni. Úgy tűnik, az extraneusok, azaz az idegen diákok nem mindig rótták le tartozásaikat a rektor iránt, ugyanis a rendszabály 4. VIII. cikkelye szigorúan meghagyja nekik, hogy a tandíj felét az iskolába érkezésük idején, felét pedig a második félév kezdetekor fizessék meg, vagy a rektor a helybeliek köréből állított kezes útján állapodjon meg azokkal a didaktrum megadásáról; a 4. VII. artikus értelmében pedig, minthogy a rektornak az extraneusoktól kevés vagy semmi jövedelme nem szár-

kötelezé is magát. Mi is azért ex communi voto et suffragio ő kegyelmének rendeltünk ilyen fizetést: Az oskola mesterünknek eddig a melly hatvan forintot adtunk, annak 15 forintya a cantorságért járván, mivel ennek utána nem cántorkodik, azért abból járjon fl. 15. A várostól is jár ő kegyelmének az előtti végezes szerint fl. 15. Minden ember valakinek halottya esik, ennek utána ad minus tartozik cum den. 12., ha ki mindazáltal maga betsületiért többet ad, nem veri meg az Isten érette. Ha mi búza avagy egyéb gabonabéli és pénzbeli beneficiummal lennének vallásunkonn lévő valamely patronusok istenes indulattuyokból, abból is sustentatiójára illendő provisiónak léssen ő kegyelmire...” Uo. I. c/1. 87.

²³⁸ „A mester fizetese. A várostol pénz flor. 60, de husza a vasar vámból. Buza cub. 10. Ezt az búzát mostanság rendeltük, az előtt nem jart. Es a discipulusoktól való didactrum az legesben irtt mód szerint.” Vö. BrNLT, Anyakönyvek, Fogaras I. 55^r.

²³⁹ I. Rákóczi György fejedelemnek a fogarasi udvarbíróhoz intézett 1634. évi utasításai is említik a sabbathalist, bár akkor azt nem a rektor, hanem a lelkészek vagy a diákok részére tartották fenn: „Udvarbirank penigh az mit malmainkbol percipial, ne csak maga notallya [...], s az honnet eddigh sabbatalis iart vagy papoknak vagy deakoknak, azt igazan ezutanis ky szolgaltassa es megh adgia.” Vö. Prodan: *Urbarii* I. 331.

²⁴⁰ A szabbatalírisa lásd *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. (Főszerk. Vámszer Márta) XI. Bp.–Kvár 2002. 1045; Dankó: *Partikularendszer* 795. Itt jegyezzük meg, hogy a sabbathale a Bartal-féle szótár (*Glossarium mediae et infimae latinitatis Regni Hungariae*. Lipsiae, 1901. 584.) – Teutsch nyomán megadott – értelmezése szerint a tanároknak eredetileg szombatoként (innen az elnevezés is) pénzben vagy természetben fizetett díjat jelentette.

²⁴¹ Ismerjük az iskolamester, illetve a praeceptor 1711. évi díjlevelét: „Anno 1712. die 8. Martii, celebratum est consistorium. Legelsőbenn is olvastattott el az consistoriumban az fogarasi schola mester es cantor vagy praeceptor annualis conventiojokrol az meltosagos Herczegh [ti. II. Apafi Mihály] kegyelmessegeből az eő herczegsege fő komornyikja es praefectussa subscriptiojok es pecsettyek alatt sub authentico költ levelek a 1. Ianuarii 1711. kezdődven conventiojok, ugmint: Mesternek per annum: Készpenz fl. h. 30.; Bort ur. 30.; Buzat cub. 8.; Makkos disznot nr. 1. Praeceptorsagot viselő cantornak: Készpenz fl. h. 10.; Buzat cub. 8.; Makkos diszno nr. 1.; Turo vagy sajt libr. 30.; Posztojaert penzt fl. h. 6. Melly conventionalis in origine az ecclesia ladajaban több conventiok melle betetetett, es igaz parban udvarbiro urnak Szilagyi Mihály hütös notarius es Tibodi Marton hütös assessor által kiadattatott.” Lásd BrNLT, Anyakönyvek, Fogaras I. 31r.

mazik, azok legkevesebb kétannyit fizessenek, mint a helybéliek.²⁴² A törvény 4. IX. pontja a didaktrumot illetően előírja azt is, hogy az esetleg fizetni nem akaró szülőket Fogarasföldre nemeseinek bírái néhány várbeli kíséreléssel kényszerítsék a pénz megadására. Az iskolai rendtartás 4. I–VI. artikulusai pontosan meghatározzák a különböző tanulócsoporthoz tartozó diákjainak évenkénti didaktrumát, mégpedig az ábécés 50 dénárt, a rudimentárius egy forintot, a grammatista/szintaxista két forintot, a poéta/rétor három forintot, a logikát, teológiát és filozófiát hallgatók pedig négy forintot fizetnek. A tandíjból befolyó összeg nagysága tehát a növendékek számától s közvetve a rektor képzettségétől, jó hírétől függött, amellyel esetleg több diákot tudott megnyerni az iskolának. De minden bizonnyal a rektorok arra is törekedtek, hogy a népesebb alsó szint tanulóinak közül minél többen folytassák tanulmányaikat a középső fokon, ugyanis ez számottevően gyarapíthatta a tandíjból származó bevételt.²⁴³

A pénzügyi fizetés mellett a rektornak természetbeni járandóságai is voltak, amelyeket Fogarasföldre mindenkor ura rendelt neki a vár bevételeiből. Ezekről az ún. szegődményekből vagy díjlevelekből (*conventio*) szerzünk tudomást. A legkorábbi, az 1662-ből²⁴⁴ megmaradt *conventio* alapján a rektor fizetsége a várból 25 urna bor, nyolc (szász) köből búza, valamint egy sertés. Az 1666.,²⁴⁵ 1672.,²⁴⁶ 1678.,²⁴⁷ és az 1691.²⁴⁸ évi szegődmények szerint csak a bor mennyisége változik, mégpedig 32 urnára, de 1703-ban már kevesebbet, 30 urnát jegyeztek be a nyolc köből búza és a sertés mellé.²⁴⁹ Ezeket a járandóságait a vár többi tisztségviselőjéhez hasonlóan kántoronként kapta kézhez.

Egyetlen adatunk sincs arra vonatkozóan, hogy a rektor az egyházi földekből esetleg részt kapott volna.

Az iskolamester ételmezését, minthogy az is javadalmazásába tartozott, a skóla keretében a sorkoszt (*coquia*) útján oldották meg. A törvény ugyanis szigorún megtagadja a „coquus”-nak (ti. az ételmezésért, pontosabban az ételhordásért felelős diákisztségviselőnek), hogy az étel javából adjon neki, ellenkező esetben 5 dénár büntetésen maradjon.²⁵⁰ Tűzifát a rektori lakoszoba fűtésére a diákok szerezték be.²⁵¹ Ezenfelül – szintén az iskolatörvény szerint – a temetésükön való éneklésért a diákokkal együtt nyert pénzügyi összeg kétharmadát,²⁵² a *coetus* pénzének az

²⁴² Itt minden valószínűség szerint arról van szó, hogy az extraneusok szülei nem járultak hozzá a rektor, illetve az iskola fenntartásához, a helybéliek viszont rendszeresen adóztak.

²⁴³ Erről a kérdéssel bővebben lásd Mészáros: *Iskolatűgy 377–378*.

²⁴⁴ Prodan: *Urbarii* II. 218.

²⁴⁵ Uo. 331.

²⁴⁶ Uo. 508.

²⁴⁷ Uo. 885. Lásd még KvNLT, F 566. nr. 40. Fasc. 26., mely szerint a rektor 32 urna bort kap. Vö. Szász: *Fejedelmi patronátus* 784.

²⁴⁸ „Fogaras várához tartozó minden rendbeli *conventionatus* szolgáknak fizetéséről való *generalis extractus* per annum 1691. 16. Novembris. Scholamesternek: bor ur. no. 32., búza cub. no. 8., kövér diszno no. 1.” Lásd KvNLT, F 566. nr. 40. Fasc. 107–116. Vö. Szász: *Fejedelmi patronátus* 785.

²⁴⁹ „Az mi kegyelmes urunk öherczsége Fogarasban levő mindenféle *conventionatus* szolgáknak fűtéséről és ugyanezen jóságából proveniált mindenféle *proventusokról* regestrum. Anno 1703. 2. Ianuarii. Scholabeli mester uramnak: búzája cub. 8., borra egy hordóval ur. 30., makkos sertése nro. 1.” Lásd KvNLT, F 566. nr. 40. Fasc. 117–120. Vö. Szász: *Fejedelmi patronátus* 785–786.

²⁵⁰ *Leges scholae Fogarasianae: Leges speciales. 2. Coci lex prima* 469r.

²⁵¹ Uo. Lex XVIII. 468r.

²⁵² Uo. Lex XIX. 468r–468v. Itt említjük meg, hogy Geleji püspök 1646. évi fogarasi *visitatiójakor* a település közösségének kérésére bizonyos artikulusokat hagyott jóvá, melyeknek 5. pontja értelmében az iskolamester csupán a temetési szertartás befejeztével kérhette a fizetséget, amit ha nem kapott meg, a városi renden lévő városbírája, a

őrzéséért és kezeléséért pedig az összeg negyvened részét (XIV.) az iskolamester kapja,²⁵³ de mindezek bizonyára jövedelmének csekély részét tették ki. Járandóságukat egyéb mellékjövedelmek egészítették ki: pl. Miskolci Dávid az iskolatörvények bemásolásáért a perceptoroktól 1 forint 20 dénár,²⁵⁴ Pataki Mihály pedig bizonyos iratok letisztázásáért 3 forintot kapott.²⁵⁵

A perceptorok számadásai alapján jól nyomon lehet követni, hogy az iskolában a rektor részére fenntartott lakószoba jókarban tartására, zsindelezésére, üvegezésére, esetenként bútorarabokkal való ellátására, egyszerűen lakhatóvá tételére meglehetősen sokat és rendszeresen áldoztak az egyházközség bevételeiből. A szoba berendezéséről kevés adatunk van, de tudjuk, hogy pl. Ikafalvi Mártonnak érkezése után egy széket, illetve egy könyvtartó tékát, azaz könyvszekrényt vásároltak összesen 2 forint 10 dénárért,²⁵⁶ vagy Uzoni Miklós kurátor jóváhagyása mellett Egrespataki N. Mihály iskolamester házába egy fekete jegyzőtablát csináltattak.²⁵⁷

A rektor jövedelmének nagyságáról és tényleges értékéről akkor alkothatunk igazán fogalmat, ha azt összevetjük pl. az eklézsia más tisztviselőinek bevételeivel, illetőleg figyelembe vesszük a korabeli árakat. Tudjuk, hogy – szintén a 17. század második felében – az elsőpap fizetsége 150 forint, 12 sing gránátposztó vagy 72 forint, 160 urna bor, két sertés és 25 bárány, a másodlelkészé pedig 67 forint, 22 köből búza, 40 urna bor és egy sertés volt.²⁵⁸ Az előbbi járandóságai mintegy hat-hétszeresét, utóbbié pedig hozzávetőleg kétszeresét jelentették a rektor fizetésének. A fogarasi román iskolamester javadalmazása – az 1657. évi alapítólevél szerint – évenként 40 forint, 16 köből búza, 25 veder bor, 80 veder sör, két marha vagy ezek fejében négy forint, két sajt, illetve 25 szekér fa volt. Ezenfelül a fogarásföldi bojárók 50 forintot, illetőleg egy-egy tyúkot tartoztak adni.²⁵⁹ Lorántffy Zsuzsanna fejedelemszony tehát feltűnően magas

nemest pedig „az ott való tiszt” – alighanem a nemesek hadnagya vagy a szolgabíró – volt köteles annak megadására szorítani. Vö. *Az erdélyi református zsinatok emlékei és végzései*. Az erdélyi református egyházkerület igazgatótanácsának megbízásából levéltári kutatások alapján összegyűjtötte és egyháztörténeti szempontokból feldolgozta Illyés Géza (1940–1942). (Kézirat a ErdRefGylt-ban) 84.

²⁵³ Leges scholae Fogarasianae: Lex XIV. 467r–467v.

²⁵⁴ „Az legeseknek leirásokert fizettünk Miskolczi David scholamesternek ex commissione dominorum curatorum fl. 1,20.” FogRefLt, Fasc XXXIII. nr. 329. (Sequuntur erogationes in anno 1688 factae)

²⁵⁵ „Attunk az Fogarasi schola mesternek Pataki Mihaly urnak, hogy az ecclesia könyveben levő irasokot purumban irta fl. 3. Est commissio.” Uo. (Erogationes in anno 1689 factae)

²⁵⁶ „Az uy mester hazaban veöttünk keszen eggiess szeket, erre ys erogalt k. p. fl. 0,30.”; „Ugian Boer Sigmond uram paranczollattyabul veöttünk egy keöny tarto tekat, erre ys erogalt kesz penz fl. 1,80.” Uo. (Regestuma Fogarasban lakozzo Geörgyfallvi Istvan es Fazekas Janosnak minden nemeő perceptioia, erogatioia a die 3 Iulii anni praesentis 1678., usque ad diem 30 Iunii anni 1680.)

²⁵⁷ „Anno 1689. die 24. Decembris. Csináltattunk az schola mester uram hazaban egy fekete jedző táblát Uzoni uram eő kegyelme annuentiajabol, melyre ment egy deszka, fizettünk Bodroközinek erette fl. 0,30.” Uo. (Erogationes in anno 1689 factae)

²⁵⁸ Uo. Fasc. XXXII. nr. 328. (pl. Fogarasi praedicator uraink es scholabeli mester s harangozo fizetesekre rendeltetet penznek fel szedeseröl valo regestrum pro anno 1687); Diarium Petri Rhétyi 207, 210. Lásd még Prodan: *Urbarii* II. 508, 885., valamint az 1691. évi conventiót: KvNLT, F 566. nr. 40. Fasc. 107–116. (Fogaras várához tartozó minden rendbeli conventionatus szolgáknak fizetéséről való generalis extractus per annum 1691. 16. Novembris. Vö. Szász: *Fejedelmi patronátus* 785.) A keresztelés, temetés, házasságkötés után járó díjak (a 17–18. század fordulóján: „Esketéstől templomban flor. 1. Háznál imperial tallér. Kereszteléstől a komák pénzt adnak az asztalra. Temetéstől ordinarie flor. 1. A nagjától pedig egy tallér.” Vö. BrNLT, Anyakönyvek, Fogaras I. 55r) is bizonyosan tekintélyes bevételi forrást jelentettek a lelkészek számára.

²⁵⁹ Prodan: *Urbarii* II. 188. Az uradalom bevételeiből nyert fizetését 1662-ben Apafi Mihály fejedelem is megerősítette, vö. FogRefLt, Fasc. XXIX. nr. 290. Lásd még Prodan: *Urbarii* II. 214–215. Itt említjük meg, hogy a fogarasi románok és görögök, valamint a településen kívül lakó bojárók és gazdagabb parasztemberek gyermekei a magyar rektornak fizetendő tandíjjal egyenértékű összeget adtak a román iskolamesternek. Uo. 188.

járandóságot biztosított a román skóla rektorának, amely nem csupán a magyar iskolamester vagy a másodpap bevételeit haladta meg, hanem a fogarasi elsőpap fizetésével is vetekedett. (A román skólamester feladatkörébe viszont a fogarasföldi románság papi és tanítói rétegének képzése mellett egyéb, nem kimondottan oktatói jellegű teendők – pl. az ortodox gyülekezetek vizitálása – is beletartoztak.) A kántor ellenben a század utolsó két évtizedében 30–36 forintot, a harangozó pedig 15–18 forint fizetséget nyert.²⁶⁰ Az iskolamester a javadalmazás tekintetében tehát közvetlenül a másodpap után következett, azonban jóval elmaradt a román iskolamester mögött.

Salláriumának értékét az 1687-ben megújított 1642. évi limitáció, illetve más források alapján próbáltuk megállapítani (ezek az árak természetesen vidékenként, illetve egyik évről a másikra változtak, de nagyjából a limitációban megadott értékek körül mozogtak). Az említett árszabályozás egy jó bárány árát 35 dénárban,²⁶¹ egy rókabőrét pedig 1,65 forintban állapította meg.²⁶² Miskolci Dávidnak (1687–1689) az ekléziától nyert pénzbeli fizetsége tehát mintegy 114 jó bárány vagy 24 rókabőr árát tette ki. Egy veka búza ára Fogarasföldén 1690 tavaszán 75 dénár volt,²⁶³ egy konc papirosé pedig – 1689 novemberében – 36 dénár,²⁶⁴ következésképpen Pataki Mihály 40 forint salláriuma 53 veka búzát vagy 111 konc papírt jelentett. S azt már csak érdekességképp említjük meg, hogy ismerjük azokat a költségeket, melyeket az eklézsia 1677. június 4–6-a között Misztótfalusi ellátására fordított Fogarasra érkezése után. Ekkor pl. egy font túró ára 6 dénár, egy ejtel boré pedig 18 dénár volt.²⁶⁵ Misztótfalusi első kántorpénze (10 forint) tehát hozzávetőleg 166,5 font túró vagy 55,5 ejtel bort tett ki.

Bár az iskolamester készpénzben nyert járandósága – a törvényekben megállapított tandíjhoz hasonlóan – évtizedeken át állandó maradt, vagyis nem követte a pénz értékének tényleges változásait, az bizonyos, hogy szilárd alapokat biztosított a peregrinálni szándékozók részére, s egyidejűleg megbecsült helyet a fogarasi társadalomban.

Szándékunkban állt a rektori járandóságok alapján is meghatározni a fogarasi iskola helyét a jelentősebb erdélyi tanintézmények sorában, erről azonban le kellett mondanunk részint az ilyen jellegű vizsgálódások és az összehasonlításra alkalmas iskolák (pl. a dézsi, bánffyhungyadi partikulák) történetének korszerű feldolgozása hiányában, részint pedig azért, minthogy az idevágó adatközlések számottevő része – melyek főként az ún. conventiókra alapoznak – a járandóságok mindenik összetevőjét nem tartalmazza. Néhány adat összevetése azonban így is jól mutatja egyfelől a kollégiumok, illetve a jelentősebb partikulák, másfelől a kisebb partikuláris iskolák tanterőinek járandóságai közötti különbségeket. Említettük, hogy a fogarasi rektor évi fizetsége a 17.

²⁶⁰ A kántor javadalmazására lásd pl. a 237. jegyzetet, valamint *Diarium Petri Rhétyi* 219–220. A harangozó fizetésére lásd *FogRefLt*, Fasc. XXXII. nr. 328. (*Regestrum de et super collectione pecuniarum in salarium sive solutionem pastorum ecclesiae Fogarasiensis et rectoris scholae pro anno 1681 ultima Decembris finiendo; Fogarasi praedicator urink es scholabeli mester s harangozo fizetesekre rendeltetet penznek fel szedeséről valo registrum pro anno 1687*); *Diarium Petri Rhétyi* 216–217.

²⁶¹ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek* (Szerk. Szilágyi Sándor). X. 1637–1648. Bp. 1884. 351.

²⁶² Uo. 344.

²⁶³ „Anno 1690. 12 Maii. Fizettünk az cantornak két köböl és két veka buzáért (mellyet az város igert neki fizetesebe), ugy mint fl. 7,50, adván vékájáért 0,75. Est commissio domini curatoris Nicolai Uzoni. Item ez elót die 17. Aprilis attam két veka buzjáért az cantornak fl. 1,50, adván vékájáért 0,75.” Vö. *FogRefLt*, Fasc. XXXIII. nr. 329. (*Regestrum de erogatione proventus ecclesiae Fogarasiense in anno domini 1690 inchoatum*)

²⁶⁴ „Vettünk Uzoni uram eő kegyelme szamara egy konc papirossott fl. 0,36. Est commissio. Commissiokra s egyeb ecclesia dolgaira.” Uo. (*Erogationes in anno 1689 factae*)

²⁶⁵ Lásd a 214. jegyzetet.

század második felében 40 forint, 25 urna bor, 8 köből búza, valamint egy sertés volt. Ezzel szemben pl. Tolnai István kolozsvári tanár készpénzben nyert fizetsége 1669–1670-ben 257 forint,²⁶⁶ a marosvásárhelyi rektor Gidófalvi Balázs járandósága 1675 körül pedig 100 forint volt.²⁶⁷ A dési iskolamester fizetéséről csupán annyit tudunk, hogy ahhoz a város 1696-ban 40 forinttal, 14 mérő búzával és 25 szekér fával járult hozzá,²⁶⁸ de bizonyos, hogy készpénzben nagyobb összeget vett kézhez, mint a fogarasi rektor. A fogarasi iskolamester készpénzül nyert fizetsége a kolozsvári kollégium poétika vagy szintaxista osztályának praeceptorai által – szintén a század második felében – kapott bérrel (45, illetve 40 forint) egyenértékű.²⁶⁹ De pl. a hátszegi rektor 6 forint 25 dénár (1692), utóbb 25 forint (1701),²⁷⁰ a balázsfalvi iskolamester 12 forint (1665, 1700),²⁷¹ a küüllővári 20 (1676),²⁷² majd 8 forint (17. század vége, 1702)²⁷³ pénzbeni javadalmazásához viszonyítva a fogarasi rektoria lényegesen magasabb összeget biztosított a külföldi tanulmányútra készülő fiatal kollégiumi végzetetteknek. Nyilván a természetbeni járandóságok esetenként jelentősen megnövelték a rektorok bevételét: pl. a küüllővári mester még 25 kalangya búzát, 20 vedert bort, egy sertést, a szombati malomvám 1/3-át, a nemességtől 15 kalangya búzát, a városi lakók részéről: minden házasember 3 kalangya búzát, 1 ½ veder mustot, 1 szekér fát adott, az özvegyek, ifjú legények, zsellérek pedig ennek felét; a vagyontalan özvegyek, legények a mesternek 14 dénárt fizettek.²⁷⁴ Mindez a készpénzzel együtt megközelítette a fogarasi rektor bevételeit. Becslésünk szerint a fogarasi, dési és küüllővári rektoriák megközelítőleg azonos nagyságú járandóságot biztosítottak iskolamestereiknek.

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy a fogarasi iskolamesterség ténylegesen a jól jövedelemző rektoriák közé tartozott, s a rátermettebb iskolamester két-három év alatt összegyűjtötte a külföldi tanulmányaihoz szükséges pénzt vagy annak jelentős részét. Misztótfalusi Kis Miklós – mint említettük – 700 forintot gyűjtött össze peregrinációjára fogarasi működése idején.

A praeceptorok

A praeceptorokról vagy osztálytanítókról a források szűkössége miatt lényegesen kevesebbet sikerült felderíteni, mint az iskolamesterekről. Voltaképpen csak hat osztálytanító nevét

²⁶⁶ Vö. KvRefLt, I. c. 5. Ratio super proventuum ecclesiae orthodoxarum tempore curatorum seu quartariorum Paulum Hosz et Joannem Szathmari in civitate Colosvár facta ac conscripta ab 14 Julii anni 1669, usque ad diem ultimum Julii anni 1670. Lásd még ErdRefGylt, Kolozsvári Református Kollégium levéltára, Apáczai-album 1656–1948. (a következőkben: Apáczai-album) 66.

²⁶⁷ Koncz: *Marosvásárhelyi ref. koll.* 50.

²⁶⁸ Kádár József: *Szolnok-Dobokavármegye nevelés- és oktatástügyének története 1000–1896*. Deésen 1896. 147.

²⁶⁹ Apáczai-album 35. Vö. *A kolozsvári ev. ref. főtanoda régibb és legújabb története*. Szerk. Szabó Sámuel. Kolozsvárt, 1876. 31; Herepei II. 512–517. Rozgonyi Pap Jánosnak tehát kolozsvári praeceptorsága idején (1669–1670) nyert fizetsége (40 forint) megegyezett fogarasi működése során az ekléziától kapott salláriumával. („Rozghoni János poéták classicus praeceptorának fizettem negy cántorra negyven forintot ~ fl. 40.” Vö. KvRefLt, I. c. 5. Ratio super proventuum ecclesiae orthodoxarum tempore curatorum seu quartariorum Paulum Hosz et Joannem Szathmari in civitate Colosvár facta ac conscripta ab 14 Julii anni 1669, usque ad diem ultimum Julii anni 1670.)

²⁷⁰ Szász: *Fejedelmi patronátus* 790–791.

²⁷¹ Uo. 782–783.

²⁷² Illyés Géza: *A küüllői egyházmegye egyházainak javai és jövedelmei az 1676–1714. években*. Református Szemle 20/1927. 469; Sándor Attila: *Tanítók a Küüllői Egyházmegyében*. Református Szemle 95/2002. 58.

²⁷³ Szász: *Fejedelmi patronátus* 793–794.

²⁷⁴ Lásd a 272. jegyzetet.

ismerjük az 1683–1693 közötti évekből, bár minden valószínűség szerint 1704-ig rendszeresen működtek praeceptorok a fogarasi iskolában.²⁷⁵ Az iskolatörvény is csupán egyetlen articulusban szól erről a tisztségről, mely szerint ha a praeceptor nem részesíti megfelelő bánásmódban a reá bízott tanulókat, azokat másodszori figyelmeztetés után tőle elveszik.²⁷⁶

A praeceptor tisztt – általunk ismert – legkorábbi említése 1664-ből maradt meg: ekkor a konzisztórium a Drinkinár és Óvár nevű kaszálórétek tervezett bérbeadásából, valamint a vásárvámból és a bor kocsmároltatásából származó bevételeket az eklézsia és a skóla szükségeire rendelte, hogy „annyival is inkább cantort és oskolánkban egy praeceptort eltarthassunk”.²⁷⁷ A konzisztórium tehát még 1664-ben szükségesnek vélte egy osztálytanító felvételét az oktatás hatékonyabbá tételére, de – úgy tűnik – erre még a következő évtizedben sem került sor. Ezt látszik megerősíteni Misztótfalusi ama megjegyzése, miszerint az iskolában az ábécétől a szónoklattanáig mindent ő maga tanított,²⁷⁸ következésképpen praeceptor az 1670-es évek végén sem működött Fogarason. Minden valószínűség szerint az egyháztanácsnak Bornemissza Anna fejedelemasszonyhoz intézett 1682. évi kérelme nyomán került sor csupán praeceptor állítására. Ugyanis a konzisztórium tájékoztatása szerint az iskolában ekkortájt „... az tanulo gyermekek igen megh szaporottak, egy mester azoknak tanitasokra elegtelen”. Ezért szükségesnek látta egy praeceptor felvételét a rektor mellé, aki „az apro gyermekekett abeczere, syllabicalasra, olvasasra es rudimentara” oktathá, hogy a mester a „felljeb valo gyermekekett [...] az grammaticara, syntaxisra, poesisre es rhethoricara hasznosban es epületesben tanithassa”. Bornemissza Anna hozzájárult kérelmükhöz, és egyidejűleg kiutalt évi négy köből búzát, egy hizott sertést és két sajtot a leendő praeceptor számára. Ezenfelül arra is utalt, hogy a fogarasi iskolában is akadnak a kisebb tanulók oktatására alkalmas idősebb diákok.²⁷⁹ Itt említjük meg, hogy az 1681–1682. évi számadások szerint az eklézsia – Szentmiklósi György rektor Fogarasra érkezése tájkán (1682 májusa) – három forintot költött praeceptorok hozatására.²⁸⁰ Minthogy a matrikula csupán a következő évtől említi a praeceptor tisztt, feltehetően itt arról van szó, hogy a konzisztórium a fejedelemasszony 1682. május 21-i jóváhagyása után meg is próbált két praeceptort hozni, de kísérlete – előtünk ismeretlen okokból – nem járt sikerrel. S bár a fejedelemasszony említett támogatása egy segédtanító részére szólt, ennek ellenére

²⁷⁵ Pl. 1703-ban a praeceptor feltűnik az uradalom konvencionátusai között (lásd a 297. jegyzetet).

²⁷⁶ *Leges scholae Fogarasiae*: Lex nona 467r.

²⁷⁷ *FogRefLt* I. c/1. 73.

²⁷⁸ „Hanem abban a kollégiumban egynehány praeceptoriatkat viselvén, végre schola-mesterséget három eszten-deig Fogarasban, mind az ideig az abc-től fogva az oratoriáig mindennapi bébelődésem az volt.” Vö. Jakó: *Erdélyi féniks* 245.

²⁷⁹ *FogRefLt*, Fasc. I. nr. 23. Az iratra Bornemissza Anna fejedelemasszony a következőket jegyezte rá: „Megengettük, hogy hozzanak onnan, ahonnan akarnak a mi engedelmünkül, csak hogy jó es alkalmatos legien arra, hogy tanithasson. Rendeltünk szamara (annak akit hoznak) negi kis kobol buzat ~ cub. sax. 4, egy makkon hizott dezma sertést ~ 1, két sajtot ~ 2. Noha vóltanak volna itt öreg deakok, akik gyermekekett tanithatnak volna. Fogaras, 21. Maii, 1682. Anna Bornemissa” Itt említjük meg, hogy a fogarasi udvarbíró csak az első két esztendőben adta meg a járandóságokat, amiért Bornemissza Anna az egyháztanács 1686. évi panaszára újból meghagyta a mindenkori fogarasi provisornak azok kiszolgáltatását. Uo. Fasc. I. nr. 24. Lásd még Kolozsvári Akadémiai Könyvtár, Ms. U. 989. *Liber Regius continens donationes et collationes celsissimae principissae dominae Annae Bornemissa dei gratia Transilvaniae principissae...* 31v–32v. (Anno 1686. die 5 Septembris, Fogarasi scholanak supplicatioja válasszával edgyütt.)

²⁸⁰ „Item nemzetes Uzony Miklos deák uram comissiojára praeceptorok hozatására ment penz fl. 3.” *FogRefLt*, Fasc. XXXIII. nr. 329. (Regestum parziale super exactione perceptionum proventuum fori Fogaras anno 1680. ... Erogatio pro anno 1680. 1681.)

1683 júniusában Rozgonyi János iskolamesterrel együtt Galgóci János és Szénási István személyében két praeceptort iktattak tisztségbe.²⁸¹ A matricula szerint Miskolci Dávid mellett is két osztálytanító működött: Kisvárdai Péter és Munkácsi Sámuel,²⁸² Sellyei György, valamint Egrespataki Mihály rektorsága idején pedig egy-egy: Baksai Ferenc,²⁸³ illetve Mezei István.²⁸⁴

A konzisztórium 1685-ben a praeceptor pénzbeli fizetését 20 forintban állapította meg, amelyet az eklézsia bevételeit gyarapító vásárvám jövedelméből különítettek el. Voltaképpen az iskolamester fizetését emelték meg 20 forinttal, azzal a kikötéssel, hogy felfogad maga mellé egy praeceptort.²⁸⁵ Az osztálytanító javadalmazása tehát évi 20 forint, négy köből búza, egy hízott sertés és két sajt volt, ami a rektornak az eklézsiaától és az uradalomtól nyert járandóságainak mintegy a felét jelentette. (Itt említjük meg, hogy működésük idejére külön lakószobát tartottak fent a praeceptoroknak az iskolában – legalábbis erre enged következtetni az eklézsia 1690. évi számadásainak az a bejegyzése, amely a „praeceptor kamaráját” említi.²⁸⁶) A konzisztórium, miután Bornemissza Anna az említett 1686. évi irat hátoldalára is rájegyezte, hogy fogarasi nagydiákok is betölthetnék a praeceptor tiszteit,²⁸⁷ 1687-től 1693-ig a partikula diákjai köréből választott segédtanítót.

A praeceptorok egy-két évet töltöttek tisztségükben (kivéve Mezei Istvánt,²⁸⁸ aki feltehetően hosszabb ideig működött osztálytanítóként), a praeceptorია eltelével pedig más tanintézményekben folytatták tanulmányaikat. A diáknévsorban említett osztálytanítókról – minthogy adatok hiányában csupán a névazonosságra, valamint az időpontok egyezésére támaszkodhatunk – lényegében semmi bizonyosat nem sikerült felderítenünk. Galgóci János azonos lehet azzal a hasonló nevű diákkal, aki 1680-ban subscribált Székelyudvarhelyen.²⁸⁹ S minthogy működését Rozgonyi János rektorkodása idején kezdte meg, nem kizárt, hogy vele egy időben érkezett az udvarhelyi iskolából Fogarasra. Egy Szénási István nevű diák 1674-ben írta alá a sárospataki/gyulafehérvári kollégium törvényeit,²⁹⁰ bár esetében a subscribálás, illetve a praeceptorság megkezdésének időpontja egymástól meglehetősen távol esik. A többi osztályta-

²⁸¹ Lásd a 151. jegyzetet.

²⁸² „Petrus Kisvárdai senior et praeceptor; Samuel Munkácsi praeceptor”. Vö. *Nomina studiosorum* 473v.

²⁸³ „Franciscus Baxai praeceptor”. Uo.

²⁸⁴ „Stephanus Mezei senior scholae et praeceptor”. Uo. 474r.

²⁸⁵ „Oskolánk mesterének fizetése cum fl. 20 adaugealtatik, tali conditione, hogy egy praeceptort is tartson mellette. Ennek előtte a várostól tsak 40 forint lévén az oskola mester fizetése, magúnk által láttúk, hogy tsak egyedül a gyermekek tanítására nem érkezhetik. Hogy azért arra is jobb alkalmatossággal elérkezhessék, tettet közönségessenn, hogy ennek után a mester uram egy praeceptort is tartson maga mellett, kinek is sustentatiojára a vásári vámok jövedelméből deputáltunk annuatim húsz ~ 20. forintot (Ezzel a szegény várost nem aggravalhatván) adatni. Ezenn kívül is kegyelmes aszszonyunkat ő nagyságát megtalálván supplicationk által, ő nagysága is rendelt búzát cub. 4, disznót nro. 1, sajtot nro. 2. Melyről supplicationk is vagyon arra tett válaszszával aszszonyunknak ő nagyságának a város ladájában.” *FogRefLt*, I. c/1. 85. (Divortiumok iránt való conclusumok. Articulus 5tus)

²⁸⁶ Uo. Fasc. XXXIII. nr. 329. (Regestrum de erogatione proventus ecclesiae Fogarasianae in anno domini 1690 inchoatum)

²⁸⁷ Lásd a 279. jegyzetet.

²⁸⁸ Neve feltűnik az eklézsia 1689. évi számadásaiban is: „Attam az praeceptoroknak Mezeinek egy deszkát tábláknak.” Vö. *FogRefLt*, Fasc XXXIII. nr. 329. (Erogationes in anno 1689 factae)

²⁸⁹ „Johannes Galgoczi miles [...] Rector.” Vö. Albert: *Székelyudvarhelyi diákok* 26.

²⁹⁰ „Stephanus Szénásy. Anno 1674. 7. Aprilis. Ductus ad officium rectoratum Crakkoviam [A matricula 17. század végi másolatában kiegészítve: item Király Helmetz] et demum mortuus S. patakini.” Vö. Hőrcsik: *Sárospataki diákok* 118.

nító – kivéve Baksai Ferencet – már az iskola nagydiákjai közül került ki. Baksai,²⁹¹ Kisvárdai²⁹² és Munkácsi²⁹³ fogarasi működésük után vélhetően a sárospataki/gyulafehérvári kollégiumban folytatták tanulmányaikat, további életútjukról viszont a diáknévsorok is hallgatnak. Minthogy 1671 után az iskolamesterek zöme szintén az előbbi kollégiumból került ki, természetes jelenségnek véljük, hogy a rektorok a mellettük működő tehetséges nagydiákokat ugyanazon intézménybe irányították. Ez egyébként a partikulák és anyaiskolák közötti kapcsolat egyik alapvető ismérve, mely szerint a kollégiumi végzettek előteremtették a tanulmányúthoz szükséges pénzt, s egyidejűleg biztosították a kollégium utánpótlását.²⁹⁴

A fogarasi iskola osztálytanítói (1683–1693)

	Név	Működési idő	Tisztség	Iskolamester	Tanulmányok
1.	Galgóci János	1683–1685	praeceptor		Udvarhely (?) 1680
2.	Szénási István	1683–1685	praeceptor	Rozgonyi J.	Sárospatak/Gyfv. (?) 1674
3.	Baksai Ferenc	1685–1687	praeceptor	Sellyei Gy.	Sárospatak/Gyfv. (?) 1687
4.	Kisvárdai Péter	1687–1689	praeceptor és senior		Fogaras; Sárospatak/Gyfv. 1689
5.	Munkácsi Sámuel	1687–1689	praeceptor	Miskolci D.	Fogaras; Sárospatak/Gyfv. 1691
6.	Mezei István	1689–1693	praeceptor és senior	Egrespataki M.	Fogaras

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy a praeceptor tisztség létrehozását Fogarason is a tanulói létszám növekedése, általában az iskola fejlődése tette szükségessé, amikor a rektor már nem tudta egyedül ellátni valamennyi tanulócsoport képzését. Ez a momentum viszont egyidejűleg arra is fényt vet, hogy a skólában – bár academia promotiónak minősült, élvezte Fogarasföldre mindenkor urának támogatását, illetve a diákok is szép számban keresték fel – 1683-ig osztatlan tanítási móddal éltek, a tanulók nagyobb csoportokra való tagolására csupán az osztálytanítók megjelenése után került sor.²⁹⁵ A praeceptorok részint a kollégiumi – vagy más jelentősebb iskolákban folytatott – tanulmányaikat megszakító diákok, részint az iskola arra érdemes tanítványai közül kerültek ki, és a népes alsóbb szinteken az ábécét, szótagolást, olvasást, illetve rudimentát tanították, miközben maguk is tanultak a rektor vezetése alatt az

²⁹¹ „Franciscus Baxai obligat se anno 1687. die 2. Iulii.” Uo. 131. Vélhetően azonos azzal a Baksai Ferencel, aki a Gyulafehérvárról 1687. július 12-e után Göncre ment diákok között tűnik fel, és aki később lelkész lett. Uo. 314.

²⁹² „Petrus Kisvárdai. Anno 1689. Die 2. Augusti.” Uo. 134. Minden valószínűség szerint azonos azzal a Kisvárdai Péterrel, aki Gyulafehérvárról szintén Göncre ment, és aki később Horvátiban lett rektor. Uo. 314. Neve feltűnik az eklézsiá 1689. évi számadásaiban is: „Attunk Kis Vardai nevű praeceptornak fl. 1,2. Est commissio.” Vö. FogReflT, Fasc XXXIII. nr. 329. (Erogationes in anno 1689 factae)

²⁹³ „Samuel Munkácsi subscripsit anno 1691. die 1. Iulii.” Vö. Hörsik: *Sárospataki diákok* 135.

²⁹⁴ Dankó: *Partikularendszer* 776; Mészáros: *Rész és egész* 48.

²⁹⁵ A marosvásárhelyi partikulában is csupán Fogarasi Mátyás iskolamestersége idején (1662–1665) került sor osztálytanítók állítására, addig a rektorok egymaguk végezték a képzést. (Vö. Koncz: *Marosvásárhelyi ref. koll.* 47–48, 88.)

iskola magasabb szintjein. Oktatói tevékenységükért szerény, 20 forint évi fizetést – melyet az iskolamester megnövelt járandóságából különítettek el részükre, minthogy őket lényegében a rektor alkalmazottjainak tartották²⁹⁶ –, valamint természetbeni javadalmozást nyertek.²⁹⁷

The Rectors of the *Schola Particula* of Fogaras/Făgăraș in the Transylvanian Principality

Keywords: history of education, peregrinatio academica, ecclesiastical intellectuality, prosopography

The study draws up the list of the rectors of the reformed school of Fogaras/Făgăraș during the time of the Transylvanian Principality and focuses on the brief biography of some of the schoolmasters. By analyzing particular carriers the author draws conclusions regarding the history of the institution in the 16–17th centuries. The study also aims to elucidate the role played by these clerical-schoolmasters – schooled either home or abroad – in the social- and cultural life of the principality. Among the 35 rectors who ruled the school between (1577)1639–1704 there were prominent members of the contemporary transylvanian intellectuality such as Péter Laskói Csókás, Gáspár Tiszabecsi, Miklós Misztótfalusi Kis, János Rozgonyi Pap, György Bonyhai stb. Twelve of them were elected during the time of their collegial studies as *praeceptor*, *senior* or *contrascriba* – positions kept usually for highly skilled students –, and eight of them continued their studies at foreign academies.

²⁹⁶ Dankó: *Partikularendszer* 779.

²⁹⁷ A *praeceptor*oknak az uradalom bevételeiből származó fizetsége még 1703-ban is lényegében a Bornemissza Anna által megállapított juttatásokból állt: „Scholabeli *praeceptor*nak: búzája cub. 4., makkos sertése nro. 1., tőrőja vagy sajtya libr. 24.” Lásd a 249. jegyzetet. Vö. Szász: *Fejedelmi patronátus* 786.